

Siyasal Psikoloji Siyasal Katılım Hakkında Ne Öğretebilir? Gezi Protestoları'na Katılanlar Üzerinden Bir Değerlendirme

Emre ERDOĞAN*

Özet

Haziran 2013'te yaşanan Gezi Protestoları Türkiye siyasal tarihinde önemli bir dönüm noktasını oluşturmaktadır. Özellikle de Türkiye gibi yetişkinlerin ve gençlerin siyasal katılıma ve protestolar gibi "maliyetli" katılım biçimlerine ilgi göstermedikleri ve geçmişte bu tür siyasal etkinliklerde bulunduğunu belirten gençlerin oranının yüzde 10'u geçmediği göz önünde bulundurulduğunda, Gezi Protestoları'nın anlamlılığı daha da artmaktadır. Makale, bir siyasal katılım biçimi olarak Gezi Protestoları'nı anlamlandırmaya çalışan siyaset bilimi disiplinine, görece yeni bir ara alan olan siyasal psikoloji perspektifinin katabileceklerini sergilemeyi amaçlamaktadır. 2013 Sonbaharında İstanbul'da Gezi Protestoları'na katılmış gençlerle yürütülen bir dizi derinlemesine görüşme, Temellendirilmiş Kuram kullanılarak analiz edilmiş ve sonuçlar siyasal psikoloji perspektifinden yorumlanmıştır. Anlatılarda siyasal psikoloji açısından önemli ana değişkenler olarak görülen "mağduriyet algısı", "dışlanmışlık hissi", "siyasal kinizm" ve "öfke" gibi faktörlere rastlanmıştır. Görüşülen kişilerde "siyasallaşmış kolektif kimlik" oluşumunun ipuçları görülmüştür. Sonuç olarak siyasal psikolojinin genel olarak siyasal katılımı, özel olarak da Gezi Protestoları'nı anlamak için kullanılabilir araç ve kavramları sağladığı görülmüştür.

Anahtar kelimeler: "Siyasal Katılım", "Protestolar", "Gençlerin Siyasal Katılımı", "Siyasal Psikoloji"

What Can We Learn From Political Psychology about Political Participation: A Qualitative Fieldwork with "Gezi" Protestors

Abstract

The Gezi Protests of June 2013 is one of important milestones in Turkish political history. Turkish society is well-known with high level of inertia in terms of political participation and percentage of

* Doç. Dr., İstanbul Bilgi Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü. E-posta: emre.erdogan@infakto.com.tr

those had that kind of political experience is lower than 10 percent. In such a discouraging political environment, the Gezi Protests need special attention as a political movement. This article aims to present a political psychological point of view to understand this unique phenomenon, by using the Grounded Theory methodology to analyze in depth interviews conducted with participants in Autumn 2013. This analysis of personal narratives discovered presence of “grievances”, “feeling of being excluded”, “political cynicism” and “anger”, concepts revealed by political protests literature of political psychology discipline. It also presented some early clues of “politicized collective identities” in personal narratives. To conclude, this article shows that newly emerging political psychology discipline provides a large toolbox of concepts to understand the Gezi Protests.

Keywords: Political Participation, Protest, Youth Participation in Politics, Political Psychology

Giriş

Gelecekte Türkiye'nin siyasi tarihini tartışacak olanlar için Haziran 2013'e damgasını vuran “Gezi Protestoları” üzerinde mutlaka durulması gereken bir dönüm noktası olarak anılacaktır. Hatta Gezi Protestoları'nın Mannheim'ın The Sociological Problem of Generations” (1923/1952) adlı çalışmasında bahsetmiş olduğu “kuşaksal konum”u belirleyen tarihsel olaylardan biri olarak anılacağını şimdiden söylemek çok iddialı olmaz. Mannheim için “kuşaksal konum” aynı kuşağa ait olan bireyler, aynı doğum tarihini paylaşan kişiler olarak toplumsal sürecin tarihsel boyutunda ortak bir zaman ve yerde bulunmalarıdır ve tarihsel olaylar farklı gruplar tarafından yorumlansa da, “belirleyici anlar” aynı kuşaksal konumu paylaşan bireyleri kuşak birimleri haline getirir. Bu açıdan, Gezi Protestoları'nın 2013 Haziranı'nda benliğini oluşturan bireylerin belki de ileride “Gezi Kuşağı” adını hak etmelerine yol açacak bir belirleyici an olduğunu da ileri sürebiliriz.

Bu denli önemli bir olay gözümüzün önünde gerçekleşirken, o olayı kavramak ve anlamlandırmak için yoğun bir kolektif çaba harcanması şaşırtıcı değildir. Bir kısmına ilerleyen bölümlerde değineceğimiz akademik ya da değil; sahaya dayanan ya da sadece kuramsal çıkarımlarla yetinen çok sayıda çalışma Gezi Protestoları'nı tetikleyen faktörleri, katılımcıların profillerini, protestoların olası toplumsal, siyasal, ekonomik hatta “pazarlama” açısından sonuçlarını incelemeye adandı. Tarihin hızlandığı anlarda insanların içinde buldukları “anı” anlama çabalarının arttığı göz önünde tutulursa, sayısı binlerle anılan yayının bir anda ortaya çıkması şaşırtıcı değildir. Dolayısıyla da Gezi Protestoları'nı anlamak için birbiriyle çok az uzlaşabilen farklı perspektiflerin ve yorumların da Kuhncu anlamda rekabet eden paradigmaların temellerini oluşturduğunu söyleyebiliriz.¹

Siyaset bilimi disiplininin siyasal katılımı inceleyen dar alt alanı açısından Gezi Protestoları diğer alanlara kıyasla çok daha büyük önem taşımaktadır. Türkiye'de oy verme haricindeki siyasal katılım son derece düşüktür ve gençler arasında herhangi bir siyasal katılım biçimini

1 Gezi Protestoları'na Katılımı niceliksel açıdan inceleyen bir çalışma için: Erdoğan, 2015

deneyimlediğini söyleyenlerin oranı yüzde 10'un altındadır. Eldeki son niceliksel çalışmalar bir boykot ya da benzeri bir harekete katıldığını söyleyenlerin oranının yüzde 10 civarında olduğunu göstermektedir.(Erdoğan, 2009; Yılmaz ve Oy, 2014).

Siyasal katılım, özellikle de boykotlar ve protestolar gibi “konvansiyonel olmayan” siyasal katılım bu kadar düşükkene; Gezi Protestoları nasıl gerçekleşebilmiştir? Gezi Protestoları, Türkiye’de siyasal katılım alanıyla ilgilenenlerin bugüne kadar bildiklerinin kökten bir yanlış varsayımı benimsediklerini mi göstermektedir? Yoksa, bir çok kişinin hafızasında her zaman taze kalması muhtemel bu olaylar, tarihin hızlı akışı içerisinde kısa bir istisnai anı mı oluşturmaktadır? Bütün bu soruları yanıtlayabilmek şu ana kadar üretilmiş bilgilerin çok daha fazlasının üretilmesine hem vesile olacak, hem de ihtiyaç duyacaktır.

Çalışmamız, yukarıdaki soruların tamamını yanıtlamayı hedefleyen bir çalışma değil. Hatta Gezi Protestoları adı verilen devasa resim tuvalinin sadece bir köşesindeki renkleri anlamaya ve yorumlamaya çalışan bir entelektüel girişim olarak da tanımlayabiliriz. Çalışmamızın amacı Gezi Protestolarının olası çok sayıda yorum olasılığından birinin bize siyasal katılım hakkında neler öğretebileceğini tartışmaktır. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde görüleceği üzere siyasal katılım biçimi olarak protestolar siyaset biliminin sınırlı bir alanını oluşturmaktadır ve tarihsel olarak 1970’lerdeki türbülans döneminde biçimlenmiş, bildiklerini sık sık gözden geçirme ihtiyacı da duymamıştır. Öte yandan, görece yeni bir ara disiplin olan siyasal psikoloji, psikoloji biliminin sağladığı yeni kavrayışlar ve araçlar vasıtasıyla siyasal olanın altındaki psikolojik faktörleri anlamayı amaçlamaktadır. Dolayısıyla, siyasal katılım hakkında söyleyecek sözü bulunan bir disiplindir.

Çalışmamız, siyasal psikolojinin siyasal katılım konusundaki yaklaşımını Gezi Protestoları çerçevesinde sergilemek ve siyaset biliminin öğrenebilecekleri konusunda bir çerçeve sunmayı amaçlamaktadır. Doğal olarak her yaklaşımın birbirini tamamen dışladığını söyleyemeyiz, bilakis ortaklıkların farklılıklardan daha fazla olması mümkündür. Öte yandan, her yaklaşımın da diğer yaklaşımlardan öğrenebilecekleri sınırsızdır. Özellikle de Gezi Protestoları’nın meydan okumasıyla karşılaşan belki de gereğinden fazlasıyla rehavete kapılmış siyaset biliminin bu alt alanı için, alternatif yaklaşımlarda öğrenilecek çok şey bulunmaktadır.

Çalışmanın başlangıç kısımları siyaset biliminin genel olarak katılımı ve özel olarak “konvansiyonel olmayan katılma” yaklaşımını ana akım literatürden istifade ederek sunmaktadır. Daha sonra protestolara katılımın siyasal psikoloji tarafından nasıl yorumlandığını bu konuya uzun zamandan beri katkıda bulunan Klandermans ve arkadaşlarının perspektifleri tartışılmakta ve temel bileşenleri sergilenmektedir.

Daha sonra anılar henüz tazeyken, 2013 sonbaharında protestolara katılanlarla yürütülen bir dizi derinlemesine görüşmenin “Temellendirilmiş Kuram” (Grounded Theory) yöntemiyle analizi yer alacaktır. Yöntemi tercih edilmesinin ana sebebi, amacın yerleşik bir kuramın hipotezlerini test etmek yerine anlatılan öykülerde siyasal psikolojinin sunduğu olanakları aramak olmasıdır.

Son olarak da bu öykülerden yola çıkarak Gezi Protestoları’na katılımın siyasal psikoloji perspektifinden tartışılmasının bize neler öğretebileceğinin kısa bir değerlendirmesi yapılacaktır.

Siyaset Bilimi Siyasal Katılımı Nasıl Tartışıyor?

1960'lı yılların sonuna gelene dek Batı demokrasilerinde ve Batı merkezli siyaset anlayışında siyasete katılım, vatandaşların tanımlanmış kurumsal yapı çerçevesinde vatandaşlık görevlerini yerine getirmeleri olarak kabul görmekteydi. 1960'ların ilk yarısında yayınlanan Almond ve Verba'nın *The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations* adlı çalışması beş demokraside yürütülen saha çalışmalarına dayanarak ideal bir katılım modeli tanımlamaktadır (1965). Amerikan merkezli olmakla eleştirilen bu çalışmada siyasal katılımın siyasal kültürle ilişkili olduğu öne sürülmektedir. Vatandaşlar kendi yaşamlarını etkileyebilecek kararlara dâhil olmak için oy verme, siyasi partilere üye olma, sivil toplum faaliyetlerine katılma gibi eylemlere girişmektedir. Yazarlar, yaptıkları çalışmada eğitimin siyasal katılımın en önemli belirleyicisi olduğunu göstermişlerdir. Vatandaşların eğitim düzeyi arttıkça hem kendilerine siyasal güven düzeyleri artmakta hem de siyasete daha fazla katılmaktadırlar. Eğitimin siyasal katılım üzerindeki etkisinin nasıl bir mekanizmayla gerçekleştiği muğlaktır. Alınan resmi eğitim derecesi arttıkça, bireylerin siyaset üzerinde etki sahibi olabilecekleri algısı artmakta, bu da siyasal katılımı teşvik etmektedir. Öte yandan araştırmanın yapıldığı dönemde eğitime erişimin bireyin sosyoekonomik durumu, ailesinin eğitim derecesi ve benzeri değişkenlerden de etkilendiği bilinmektedir. Bütün olası değişkenlerin etkisi kontrol edildiğinde dahi eğitimin siyasal katılım üzerindeki pozitif etkisinin görülmesi, eğitimin bireyin siyasallaşması üzerindeki etkisini açıkça göstermektedir.

Almond ve Verba'nın mihenk taşı oluşturan bu çalışmaları önemli oranda eleştirilmiş olsa da bu çalışmanın kamuoyu araştırmalarına dayanan karşılaştırmalı siyaset çalışmalarının artması konusundaki öncü rolü yadsınamaz. Verba ve Almond'ın çalışmalarını takip eden ve Verba'nın Nie ve Kim'le birlikte yürüttüğü ve 7 ülkeyi kapsayan 1978 tarihli *Political Participation and Equality* ve Asher, Richardson ve Weisberg (1984) tarafından yürütülen ve 8 ülkeyi kapsayan *Political Participation* adlı başlıklı çalışmaları eğitimin siyasal katılım üzerinde kuvvetli bir etkisi olduğunu göstermiştir. Yürütülen çalışmalar "civic culture" paradigmasının egemenliğini pekiştirmiştir.

Varolan siyasal sistemi bir denge durumu olarak görme eğilimi taşıyan "civic culture" paradigmasına meydan okuma kitaplardan değil, 1960'ların sonundan itibaren hareketlenen siyaset sahnesinden gelmiştir. Bütün Avrupa'yı kapsayan ve nihayetinde ABD'ye sıçrayan 1968 gençlik hareketleri Verba ve Almond'ın betimlediği siyaset yapma yollarının haricinde de siyasal katılımın var olabileceğini göstermiştir.

Gerek Avrupa ve ABD'de gerekse de diğer demokrasilerde yaygınlaşan protesto yürüyüşleri, boykotlar, işgaller ve benzeri siyasal etkinlikler Almond ve Verba tarafından öngörülen siyasal katılım biçimlerinin çok dışında yer almaktadır. Bu tür etkinliklerin siyasal katılım biçimi olmadığı iddia edilse de, zaman içerisinde yeni gözlemlenen siyasal katılım biçimleri de siyasal katılım literatüründe bir tür olarak tanımlanmıştır. 1973 tarihli *Political Action* araştırmasını yürüten sosyal bilimciler "konvansiyonel olmayan siyasal katılım" adı verdikleri bir olgunun varlığını kabul etmişlerdir. Protesto yürüyüşleri, kitle gösterileri, işgaller ve grevler gibi

alışıl gelmedik siyasal katılım biçimleri bu başlık altında kategorize edilmiş ve incelenmiştir (Barnes ve Kaase, 1979; Jennings vd., 1989). Inglehart, yeni ortaya çıkan bu siyasal katılım biçimine “elitlere meydan okuyucu” adını vermiştir (1977, s.5). Yazara göre yeni katılım biçimi konu yönelimlidir, siyasi partileri yönlendiren elitlerin kararlarını onaylamak yerine *ad hoc* kurulan grupların farklı konularda tavır koymalarına dayanmaktadır. Bu tür bir siyasal katılım doğal olarak vatandaşlardan sadece oy kullanmaktan daha fazlasını beklemektedir.

Bireyleri bu yeni ve daha zahmetli katılım biçimleri konusunda teşvik eden faktörlerin neler olduğu konusunda bazı ortak yanıtlar bulunmaktadır, bu yanıtları iki ana başlık altında gruplamak mümkündür. Birinci başlık altında yer alan yanıtlar araştırmaların odağında bulunan Batı demokrasilerine dair bazı özelliklere odaklanmaktadır. Yazarlara göre İkinci Dünya Savaşı'nı takip eden dönemde yaşanan hızlı ekonomik büyüme ve bireylerin kendilerini güvencede hissetmesini sağlayan sosyal devlet sistemi, genelde “sanayi ötesi toplum” olarak adlandırılan, Inglehart’ınsa “postmateryalist toplum” olarak tanımladığı bir toplum yapısının oluşmasına yol açmıştır. Inglehart, ünlü psikolog Maslow’un “İhtiyaçlar Hiyerarşisi” (1943) kavramından yola çıkmaktadır. Maslow’un “İhtiyaçlar Hiyerarşisi” bir piramit şeklindedir ve piramidin tabanında nefes almak, karın doyurmak gibi temel fizyolojik ihtiyaçlar bulunurken, piramidin üst basamaklarında kendine güven, yaratıcılık, başarı gibi bireylerin kendilerini gerçekleştirmesine yönelik ihtiyaçlar vardır. Piramidin alt basamaklarındaki ihtiyaçlarını gideren bireyler daha üst basamaklara yönelmektedir. Inglehart, “İhtiyaçlar Hiyerarşisi”ndeki daha yüksek basamaklara ulaşan bireylerin, geleneksel siyasetten çok elitlere meydan okuyan konvansiyonel olmayan siyaset biçimine, başka bir deyişle protesto hareketlerine katılıma yönelttiğini öne sürmektedir. Inglehart’a göre bireyler postmateryalist değerlere sahip oldukça maddi kaygılardan çok kendilerini ifade etmeye yönelmekte ve elitlere meydan okuyan siyasal katılım biçimlerine katılmaya daha fazla eğilimli olmaktadır (1977).

Bu perspektiften bakıldığında protesto türü siyasal etkinliklere katılanlar Maslow’un hiyerarşisinde daha üst basamaklara ulaşmış belirli bir eğitim derecesine ve ekonomik güvenceye sahip, kendi geçim kaygılarından çok kendilerini ifade etmeye odaklanmış bireyler olarak gözükmektedir. Bireyleri bu tür bir eyleme geçmeye iten mekanizmaya, kendi sorunlarından çok toplumsal sorunlara odaklanmış olmalarıyla açıklanmaktadır.

Bireylerin daha fazla kaynağa –para, güvence, sosyal statü- sahip olmasının konvansiyonel olmayan siyasal katılıma yönettiği iddiasına tam karşıt bir yaklaşım da Gurr (1970) ve takipçilerinden gelmiştir. “Görelî Yoksunluk” (*relative deprivation*) hipotezi adı verilen bu yaklaşım, bireylerin sahip olmaları gerektiğini düşündükleri kaynaklara sahip olmamaları sonucunda harekete geçtiklerini belirtmektedir. Sahip olduklarıyla olmak istedikleri arasındaki uçurum, bireyleri psikolojik hüsrana ve sonrasında da şiddet yoluyla öfkelerini dışarıya vurmaya itmektedir. “Görelî Yoksunluk” zaman zaman ekonomik indirgemeci olmakla suçlansa da, özellikle ABD’de siyasetten dışlanmış siyah Amerikalıların ya da yoksulların siyasetin alışıl gelmiş yöntemleri dışına neden başvurduklarını açıklamakta yararlı olmuştur.

Günümüzde Gezi Hareketi benzeri protesto hareketlerini analiz ederken bu iki yaklaşımın izlerini hâlâ görmek mümkündür. Siyaset Bilimi öğrencileri Inglehart'ı takip ederek bireysel değerlerin bu tür katılımı tetikleyici rolünü önemserken, Norris'in önerdiği üzere bu tür hareketlere katılmayı kolaylaştıran ya da zorlaştıran kurumsal –seçim sistemi, parlamentonun yapısı vs.- ve toplumsal –demokrasi tarihi, ekonomik gelişmişlik derecesi- gibi orta ve makro düzeydeki faktörleri de ön plana çıkarmışlardır (2011, s.106)

Her ne kadar Norris yukarıda tarif edilen bakış açısını sosyal psikolojik bir açıklama olarak nitelendirse de, siyasal psikolojinin son dönemde bu konuda söylediklerine yer verilmemiş olması, ana akım Siyaset Bilimi öğrencilerinin yeni gelişmeleri kuramlarına dâhil etmekte aceleci olmadıklarını göstermektedir².

Oysa siyasal psikoloji disiplini, siyaset biliminin eksik bıraktığı resmi tamamlayabilecek araçları ve çerçeveleri şimdiden geliştirmiştir. Siyasal psikolojinin, siyaset bilimine neler katabileceğini tartışmadan önce, Jon Elster'in erken dönemli bir çalışmasına dayanarak siyasal psikolojiyi farklı kılan özellikleri sergilemek iyi bir başlangıç olacaktır.

Elster “Siyasal Psikoloji” (1993) adlı çalışmasında bu disiplinin amacının zamandan ve mekândan bağımsız kuramlar üretmek olmadığını belirtir. Aristo'dan itibaren siyaset biliminde egemen yaklaşım olan kuram arayışı Elster'in gözünde bir yanılısamadan ibarettir. Oysa bireylerin yaptıkları eylemi neden yaptıklarını açıklayan, nedensel zinciri sergileyen mekanizmaları keşfetmek çok daha verimli olacaktır. Bireylerin psikolojik mekanizmaları bir araya geldiğinde sosyolojik gerçeklikleri oluşturabilmektedir. Elster'in verdiği örneği takip edersek, tek başına “devrim” bir sosyolojik anlam taşır, ancak nihai analizde her devrim bireylerin bireysel davranışlarının kolektif sonucudur. Dolayısıyla devrimleri anlayabilmek için, bireylerin devrimde yer alıp almama kararlarını belirleyen mekanizmaları anlamak gerekmektedir (s. 2-4).

Analiz biriminin birey olarak belirlenmesi, Elster'a bugüne kadar yöneltmiş eleştirilerin en belirgin olan yöntemsel bireycilik eleştirisini ortaya çıkarmaktadır. Elster, yöntemsel bireyciliğinin en büyük kazanımının karmaşık gerçekliği küçük basit gerçeklikler üzerinden anlamayı sağlaması olarak belirlemektedir. Yöntemsel bireyciliğe göre herhangi bir sosyal gerçekliğin temel yapıtaşı bireysel davranışlardır ve herhangi bir eylemi bireylerin inanç ve motivasyonları ile açıklamak mümkündür. Siyasal psikoloji perspektifinden inanç ve motivasyonlar akılcı tercihler ya da objektif koşulların bir sonucu değildir. Motivasyonların bilinçli olduğu kadar bilinçdışı kaynakları da bulunmaktadır ve inançlar da çoğu zaman gerçeklikten çok algıdaki çarpıtmalardan etkilenmektedir. Dolayısıyla inanç ve motivasyonları oluşturan mekanizmaları ve bireylerin

2 Siyasal psikoloji çalışmalarının karşılaştığı en önemli meydan okumalardan biri bu alt disiplini, bireylerin “diğerlerinin varlığındaki” davranışlarını inceleyen sosyal psikolojiden ayıran çizgiyi çizebilmektir. Disiplinlerarası bir alt disiplin olan siyasal psikoloji bireyin siyasal davranışını incelemeye yoğunlaşmakla birlikte, bunun toplum içinde ve diğerlerinin varlığında bir davranış olduğunu kabul eder. Bu nedenle de siyasal davranışın kökenlerini araştırması nedeniyle siyasal bir ilgi olmakla birlikte, kuramsal alt yapısını sosyal psikolojiden almaktadır. Bu metin içerisinde “siyasal psikoloji” kavramının yerine “sosyal psikoloji” kelimesinin kullanılmamasının en önemli sebebi, protesto gösterilerine katılmanın siyasal bir sorunsal oluşturmasıdır.

eylemlerinin nasıl oluştuğunu araştırmak önemli bir alan açmaktadır.

Bizim tartışmamız açısından, siyaset biliminin protesto hareketlerine katılımı tartışırken eksik bıraktığı ya da yok saydığı temel konu, bireylerin protestolar gibi yüksek maliyetli eylemlere katılma kararlarını nasıl aldıklarına dair mekanizmaları arka planda bırakmasıdır. Daha eğitilmiş, siyasal yetkinlik algısı daha fazla ya da görece yoksunluktan daha muzdarip bireylerin siyasal protestolara daha fazla katıldıkları bilinmektedir ama nedensellik mekanizmaları belirsizdir. Bir birey neden sıcak koltuğunu bırakıp sokağa çıksın, neredeyse ölümlüyle yüzleşeceği bir mücadeleye girsin? Hangi inanç ve motivasyonlar, hangi algılar bireyi bu kritik kararı almaya itmektir? Siyasal psikoloji, bugüne kadar geliştirdiği çerçevelerle bu mekanizmaları anlamamız konusunda çok sayıda araç vermektedir. Bu açıdan, siyaset biliminin açıklayamadığı ya da tortu olarak adlandırdığı karmaşık gerçeklikleri açıklamak için bireysel eylemlere bakmak ve mekanizmaları anlamaya çalışmak anlamlı bir çaba olabilir.

Bu çalışmada amacımız siyasal psikolojinin siyasal protestolara katılımı açıklamakta kullandığı çok sayıda perspektiften bir tanesine dayanarak Gezi Protestoları gibi öngörülme, ender rastlanan ve tezahür ettikten sonra gerçeği yeniden biçimlendiren bir “Siyah Kuğu”yu anlamaya çalışmaktır (Taleb, 2007).

Protestolara Katılma Siyasal Psikolojinin Bakışı

Siyasal protestolara katılım söz konusu olduğunda, siyasal psikolojinin sağladığı analitik olanakları en iyi gösteren çalışmaların Bert Klandermans ve meslektaşları tarafından verildiğini söyleyebiliriz. Özellikle konuya farklı yaklaşımları bir araya getirmesi ve farklı faktörlerin kendi aralarındaki etkileşimlerini de gösterebilmesi açısından Klandermans ve takipçilerinin çalışmaları üzerinde durmaya değerdir.³

Klandermans uzun soluklu araştırma çabasını bireyleri siyasal eylemciliğe iten faktörleri sosyal psikoloji perspektifinden keşfetmeye ayırmıştır. Günümüzde *European Science Foundation* tarafından desteklenen “Protest Survey” adlı projenin koordinatörlüğünü de üstlenen Klandermans, konuyla ilgili çok sayıda makalenin de yazarıdır.⁴

Klandermans, bireyleri protesto etkinliklerine katılmaya motive eden en önemli faktörün mağduriyet (*grievance*) olduğunu kabullenerek başlamaktadır (1997). Bireylerin mağduriyet hissetmelerinin siyasal katılım biçimlerini etkilediği Klandermans öncesinde de konuyla ilgilenen akademisyenler tarafından belirtilmiştir. Gurr (1970) mağduriyetin birincil kaynağını görece yoksunluk olduğunu belirtmektedir. Bireyin kendi durumunu belirli bir standartla karşılaştırmasının sonucunda hak ettiğini alamadığı kanısına sahip olması görece yoksunluk olarak tanımlanmaktadır. Gurr’ın ABD’deki protesto hareketlerini analiz ettiği çalışmasında

3 Klandermans’ın kuramsal çerçevesinin görgül olarak tartışıldığı bir çalışma için Mannarini vd. (2009)

4 Projenin web sitesi: <http://www.protestsurvey.eu/> (17.05.2015 tarihinde erişildi)

görelî yoksunluk, maddî yoksunluk ile sınırlı tutulmuştur. Bireyler hak ettiklerini düşündükleri gelir düzeyine sahip olamadıklarında görelî yoksunluk hissine kapılmaktadır. Bu duygunun yol açtığı mağduriyet algısı, bireyleri siyasal etkinliklere itmektedir.

Daha sonra yapılan çalışmalar görelî yoksunluk kavramının sadece maddî yoksunlukla sınırlanmayacak kadar karmaşık olduğunu göstermiştir. Öncelikle bireyin kendisini karşılaştığı referans kimdir? Birey sadece kendisini başka bireylerle karşılaştırabilir, Runciman (1966) buna “bencil yoksunluk” adını vermektedir. Eğer birey kendisini değil, içinde bulunduğu grubu başka gruplarla karşılaştırıyorsa, buna “kardeşçe yoksunluk” adı verilmektedir. Yapılan görgül çalışmalar kardeşçe yoksunluk hissini bireyleri daha fazla protesto davranışına ittiğini göstermiştir. Keza hem bencil, hem de kardeşçe yoksunluk yaşayan bireyler daha fazla protesto eğilimi taşımaktadır. Bu bulgu protesto davranışını anlamaya çalışırken grup kavramının üzerinde durmanın önemini göstermektedir.

İkinci olarak, görelî yoksunluk sadece gelirle ilişkili değildir. Sosyal psikolojinin “sosyal adalet” kuramını mağduriyet-protesto eğilimi çerçevesine uyarlayan çalışmalar, adaletsizlik hissini de görelî yoksunluk hissine yol açtığını göstermiştir. Adaletsizlik algısı iki türlü olabilmektedir. Birincisi ve ilk akla geleni bölüşümsel adaletsizliktir ve dikkatli bir inceleme daha önce bahsi geçen maddî görelî yoksunluktan çok da farklı olmadığını göstermektedir. Bir toplumda kaynakların adil dağıtılmadığı algısı, bireylerin görelî yoksunluk hislerini arttırmaktadır. Öte yandan daha önce bahsedildiği üzere, yapılan çalışmalar kaynakların sadece bireyler arasında değil, gruplar arasındaki dağılımının da adaletli olup olmadığına odaklandıklarını göstermiştir (Jost ve Kay, 2010).

Bizim tartışmamız açısından daha da ilginç olan, Tyler ve diğerleri (1997; 1998) tarafından öne sürülen “süreçlerin adaleti” kavramıdır. Bireyler, sadece kaynakların nasıl dağıtıldığına değil; karar verme süreçlerinin de adaletini göz önünde tutmaktadır. Süreçlerin adilliği karar verme süreçlerinin adil olup olmadığı ve bireylerin haysiyetlerine zarar verip vermediğiyle ilişkilidir. Çalışmalar, bireylerin sadece kararların bölüşümsel sonuçlarına değil, kendilerine nasıl davranıldığıyla da ilgilidirler. Otoritelerin bireylere saygı duyup duymadığı ya da otoritelere saygı duyulup duyulmayacağı, adaletsizlik algısı ve dolayısıyla mağduriyet hissiyle de doğrudan ilişkilidir. Kendilerine ve ait oldukları gruba adil davranılmadığı algısına sahip bireyler, protesto eylemlerine katılmaya daha eğilimlidir.

Klandermans’ın önemle vurguladığı bir konu, mağduriyet hissini tek başına bireyleri harekete geçirmeye yetmediği gerçeğidir. Bazı durumlarda mağduriyet hissi bireyleri harekete geçirmekten çok yaşamdan tatminlerini azaltan bir faktör olarak sınırlı kalmaktadır. Klandermans, bu soruya yanıtını literatürde çok işlenmiş olan “yetkinlik” perspektifinden vermektedir.

Siyasal katılımı inceleyen çok sayıda çalışma bireylerin siyasal katılım derecelerini belirleyen en önemli faktörün yetkinlik hissi olduğunu göstermiştir. Siyasal konularda kendileri daha yetkin hisseden, yani eylemleriyle siyasal yapıyı değiştirebileceklerine inanan bireyler, siyasal konulara daha fazla müdahil olma eğilimi taşımaktadır. Özellikle Inglehart’ın 1970’lerde ortaya attığı

“bilişsel hareketlilik” tezi daha yüksek eğitime sahip, daha fazla medyaya aşına olan ve kentlerde yaşayan bireylerin kendilerini daha yetkin hissettiklerini ve daha fazla siyasete katıldıklarını öne sürmektedir (1971; 1977).

Yetkinlik konusunda yapılan sosyal psikoloji çalışmaları, siyasal yetkinlik hissiyle siyasal katılım arasındaki ilişkinin de çok boyutlu olduğunu göstermiştir. Öncelikle siyasal yapıyı dönüştürebilmek için bireyin dahil olduğu grubun bu amaçla bir araya gelebilmesi ve bireylerin gruplarına ilişkin sorunlarının gruplarının biraraya gelmesiyle çözülebileceğine inanması gerekmektedir ve buna grup yetkinliği adı verilmektedir. İkinci olarak da bu çabanın başarıya ulaşması için siyasal yapının da gruplardan gelen taleplere yanıt vereceği konusunda bir inanç taşınması gerekmektedir, bu boyuta da siyasal yetkinlik denmektedir. Siyasal yetkinliğin iki boyutu bulunmaktadır: bireyin siyasetten anladığı ve katılabileceği inancı (içsel) ve vatandaşların hükümete duydukları güven (dışsal) yetkinlik (Van Zomeren vd., 2008; Klandermans, 1984; 1997). Bu noktada Cappella ve Jamieson (1997) tarafından ortaya atılan “siyasal kinizm” kavramından da bahsetmek de yarar bulunmaktadır. Siyasal kinizm, siyasal yetkinliğin tam tersidir ve hükümete güvenle ters orantılıdır.

Bireyler siyasal çabalarının mağduriyetlerini gidereceğine inandıkları zaman daha yüksek siyasal yetkinlik duygusuna sahip olmakta, böylelikle de siyasal protestolara katılmaya daha eğilimli hale gelmektedir. Öte yandan yetkinlik hisseden ve hissetmeyen vatandaşlar arasında da farklılık görülmektedir. Kendilerini daha yetkin hisseden bireyler dilekçe ve gösteriler gibi normatif yöntemlere odaklanmaktadır. Siyasal kinizmin etkisi daha da karmaşıktır. Kendilerine adil davranıldığını düşünen siyasal kinizm derecesi yüksek bireylerin siyasete katılımları düşükken, adaletsizlik duygusuyla yüksek siyasal kinizmin bir araya gelmesi, bireyleri daha sert katılım biçimlerine yöneltmektedir.

Protestolara katılımı tartışırken üzerinde durulması gereken bir nokta da kimliklerin de önemli rol oynadığıdır. Kendisini bir gruba daha fazla özdeşleştiren bireylerin o grubun lehine eylemlere katılmaya daha eğilimli olduğunu bilinmektedir. Kimlik, bireyin kendisinin ve ötekisinin kim olduğuna dair tanımıyla ilişkilidir ve doğal olarak her birey birden fazla sosyal kimliğe sahiptir. Bireylerin hangi sosyal kimliklere sahip çıktıkları ve kendilerini hangileriyle daha fazla özdeşleştirdikleri çok sayıda faktörden etkilenmektedir. Bir gruba aidiyet arttıkça grup lehine harekete geçme eğilimi artmaktadır. Ancak, protestolara katılım söz konusu olduğunda siyasallaşmış kolektif kimliklerin önemli bir rol oynadığı açıkça görülmektedir.

Kimlikler, bireylerin toplumda işgal ettikleri yer olarak tanımlanmaktadır (Simon vd., 1998) ve sadece bireyin kendi kimliği hakkında daha fazla bilinçlenmesini değil, diğer gruplarla ilişkilerini de belirlemektedir. Bir deyişle kimlikler bireylere “düşmanlarını” ayırt etmeye yarayan gözlükler vermektedir. Bizim tartışmamız açısından bireylerin sahip oldukları kolektif kimliklerin protestolara katılımı tetikleyebilmesi, o kimliğin siyasallaşmasıyla mümkün olabilmektedir. Eğer bireyler yaşadıkları mağduriyetin, kendilerini ait hissettikleri gruplarda ortak bir mağduriyet olduğu inancına sahip olurlarsa, bu kimliğin siyasallaşmaya başladığı sonucunu çıkarabiliriz.

Birey ait olduğu grubun mağduriyetin siyasal nedenlerden olduğu bilincine varıp, bu durumun müsebbibi siyasal ötekisini tanımladığı anda; siyasallaşma süreci başlamaktadır. Bu durumda bireyler öncelikle kimliklerinin siyasallaşmış olduğunun farkına varırlar. İkinci aşamada dahil oldukları grubun söz konusu çatışmadaki yerini kabullenmeleri gelir. Son olarak siyasal ötekiyle mağduriyetin giderilmesi konusunda pazarlık yapma gelecektir (Simon ve Klandermans, 2001).

Klandermans ve takipçilerinin protestolar konusunda üzerinde durdukları en önemli kavramlardan biri duygulardır. Duygular protestolara katılım konusundaki motivasyonları hem hızlandırabilir hem de büyütebilir. Tartışılan duygular arasından en önemlisi “kızgınlık”tır. Bireylerin gruplarının yaşadığı mağduriyetten dolayı duydukları kızgınlık derecesi arttıkça, protestolara katılma konusundaki motivasyonları da artmaktadır. Bu noktada grup aidiyeti önem taşımaktadır. Van Stekelenburg ve Klandermans’ın sözleriyle “grup ben’in bir parçası haline gelmişse, gruba gelen zarar, bireyin kendisine gelmiş gibi algılanır” (2007, s.2).

Kızgınlık ve benzeri duygular bireylerin dünyayı algılamaları konusunda önemli bir anahtar rolü oynadıkları gibi, diğerleriyle ilişkilerini de doğrudan belirlemektedir. Özellikle kızgınlık, hor görme ve tikslenme ile birlikte ahlaki kuralların ihlal edilmesi durumunda ortaya açıkça çıkan bir duygu olarak tanımlanmaktadır (Rozin vd., 1999).

Klandermans çalışmalarında ideolojiyi protestolara katılım eğilimini etkileyen bir faktör olarak sergilemektedir. İdeoloji, bireyler için öngörülen sorunların çözümleri konusunda hem ipuçları vermekte, hem de toplumsal hareketlere meşruiyet sağlamaktadır. Klandermans’ın “konsensus mobilizasyonu” adı verdiği çerçeve “kimin, ne zaman ve nasıl hareket etmesi gerektiği” konusunda bir uzlaşma olması gerektiğini göstermektedir (1988). Bu açıdan ideolojiler sağladıkları çerçevelerle uzlaşmayı kolaylaştırma işlevi taşımaktadır. Öte yandan “eylem mobilizasyonu” ise çok daha bireysel düzeyde işlev göstermekte ve sempatizandan eylemciye geçişi belirlemektedir.

Klandermans ve diğerlerinin “toplumsal gömülülük” adı verdiği ancak genel olarak “sosyal sermaye” olarak bilinen bireyin toplumsal ilişkiler içerisindeki yeri de protesto eylemlerine katılmayı tetikleyen bir faktördür. Sosyal sermaye hem mağduriyet algısının yayılmasını kolaylaştıran ya da zorlaştıran bir yapı olarak işlev görür; hem de bireyin çevresiyle işbirliğini etkiler. Kendi grubuyla daha yoğun işbirliğinde olan bir bireyin, grubunun uğradığı haksızlık karşısında daha hızlı harekete geçmesi şaşırtıcı değildir (Klandermans vd., 2008).

Siyasal protestolara katılım sosyal psikolojinin sağladığı analitik araçlarla incelendiğinde, tek bir faktörle açıklanamayacak kadar karmaşık bir olgu olduğu görülmektedir. Başta mağduriyet olmak üzere; görece yoksunluk, yetkinlik hissi, kimlikler, duygular ve ideolojiler bireyleri protestolara katılmaya iten başlıca faktörlerdir, ancak hiçbir faktör diğerlerinden bağımsız olmadığı gibi, etkileşimleri de farklı sonuçlara yol açabilmektedir.

Olasılıksız Bir Katılımın Öyküleri

Siyasal psikolojinin siyasal katılımı açıklamada sağladığı araçları daha iyi anlayabilmek için 2013 yaz aylarında Türkiye’de yaşanan Gezi Protestoları’na odaklanılacaktır. Gezi Protestoları’nın Türkiye açısından benzersizliği ve olası nedenleri farklı çalışmalarda detaylı olarak tartışılmıştır⁵. Bu çalışmaların içerisinde sayılı da olsa psikoloji ve sosyal psikoloji bakış açılarından da değerlendirmeler yer almaktadır. Boratav (2013) genel olarak bireyci değerlere sahip olarak tanımlanan kuşakların Gezi sürecinde bir araya gelerek kendilerinden farklı kimliklere sahip bireylerle “temas” ettiklerini söylemektedir. Bu ortamda bireylerin “iyi” yönleri ortaya çıkmıştır. Boratav’a göre Gezi olaylarını tetikleyen başlıca unsur bireyci değerlere sahip kişiler hükümetin “baskıcı” tavırlarına reaksiyon göstermeleridir (2013). Küçükparlak (2013), protestolara katılımı sosyal psikolojinin otoriteyle ve gruba uyum perspektiflerinin oluşmasında önemli rol oynayan Milgram (1974) ve Zimbardo (1972) çalışmalarına referansla tartışmaktadır. Tanyaş (2013) ise Gezi Protestoları’nın toplumsal yapıdaki kamplaşmaların yarattığı sıkışmanın kırılma noktası olduğunu vurgulamaktadır.

Yukarıda saydığımız çalışmaların haricinde de Gezi Protestoları’nın siyasal psikoloji alanına önemli bir malzeme sağladığı bilinmektedir, ileride bu konuyla ilgili çok sayıda akademik yayının da ulaşılabilir olacağını söyleyebiliriz⁶.

Çalışmamızda Kasım 2013 tarihinde yürütülen bir dizi derinlemesine görüşme Temellendirilmiş Kuram (Grounded Theory) kullanılarak analiz edilecektir. Kuramdan üretilen hipotezleri veriyle sınamayı amaçlayan tümdengelim yönteminden farklı olarak, Temellendirilmiş Kuram verilerden yola çıkarak bir kuram inşa etmeyi amaçlamaktadır (Bryant ve Charmaz, 2007). Biz de çalışmamızda, yapılan görüşmeleri analiz ederken, Klandermans ve takipçilerinin çizmiş olduğu çerçevenin izlerini arayacağız. Yarı yapılandırılmış soru formunda bireylerin Gezi Protestoları’na katılıp katılmadıkları, katılma motivasyonları, katılım sürecinde hissettikleri ve geçmişi analiz ederken yaptıkları çıkarımlar tartışılmıştır.

Derinlemesine görüşmelerin analizinde amacımız yukarıda tarif edilen siyasal psikolojik çerçevenin ipuçlarını aramaktır. Klandermans ve takipçilerinin açıklamalarının Türkiye ve Gezi Protestoları için geçerli olup olmadığını bilimsel bir şekilde analiz etmek çok daha farklı bir yöntemi gerektirmektedir. Klandermans’ın koordinatörlüğünü üstlendiği proje, protesto gösterileri sürerken uygulanabilecek bir yöntem ve kendi geliştirdiği kuramsal çerçevenin izlerini

5 Gezi Protestoları konusunda çok sayıda çalışma bulunmakla beraber, bakılabilecek bir çalışma olarak Göker ve Ögütle (2014), ayrıca bu konudaki bir bibliyografya denemesi için *bkz* “Biamag: Gezi Kitaplığı: Bir Bibliyografya Denemesi”, <http://everywheretaksim.net/tr/53335/> adresinden erişilebilir (17.05.2015).

6 Söz konusu çalışmaların ipuçlarına TODAP (Toplumsal Dayanışma için Psikologlar Derneği) tarafından düzenlenen “Gezi Direnişi ve Eleştirel Psikoloji Çalıştayı”, [http://www.todap.org/bolum_detay.aspx?link=38&yazild=1410v\(17.05.2015\);](http://www.todap.org/bolum_detay.aspx?link=38&yazild=1410v(17.05.2015);) Kadir Has Üniversitesi İktisadi İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi Psikoloji Bölümünün düzenlediği “Günümüz Sosyal Protestolarına Psikolojik Yaklaşımlar” paneli; Sosyoloji Mezunları Derneği (SOMDER) tarafından düzenlenen “Direnişin 1. Yılında Gezi, Toplum ve Bilim” başlıklı konferans <http://www.sosyolojimezunlari.org/duyuru-123> (17.05.2015). gibi toplantılardan ulaşılabilir. Ayrıca *International Society of Political Psychology* (ISPP) tarafından düzenlenen yıllık konferansta “Gezi” başlıklı üç ayrı panel de bulunmaktadır.

taşıyan bir soru formu geliştirmiştir. Ancak Gezi Protestoları'nın üzerinden 6 aya yakın bir süre geçmişken bu yöntemlerin kullanılması sakıncalı olacaktır. Dolayısıyla, sergilenen çerçeveden geliştirilen hipotezleri test etmeye çalışmak gerçekçi olmayacaktır. Buna karşılık bireylerin anlattıkları öykülerde Klandermans'ın temel kritik faktörlerini aramak ve rastlanan faktörlerin yanısıra hangi faktörlere rastlanmadığını da tartışmak bilgi verici olacaktır.

Temellendirilmiş Kuram yaklaşımının ana motivasyonu eldeki verilerden yola çıkarak bir kuram oluşturabilmektir, dolayısıyla tümevarımsal bir yöntemsel bir tercih olduğu söylenebilir. Öte yandan tümevarımsal yöntemlerle elde edilen sonuçların çıkarımlarda kullanılırken titiz olunması gerektiği de bilinmektedir. Çalışmamız Klandermans'ın sunduğu kuramsal çerçeveden yola çıkması nedeniyle bir tümevarımsal bir çalışma değildir, çünkü çalışma sonucunda kuram inşa edilmesi öngörülmemiştir. Öte yandan da kuramdan elde edilen hipotezlerin test edildiği hipotezlere dayanan bir tümdengelim çalışması da olmadığı açıktır. Bu nedenle Temellendirilmiş Kuram araçlarına başvurması ancak bir kuramsal çerçeveye dayanması nedeniyle melez bir yaklaşım olduğu öne sürülebilir. Daha önce de bahsedildiği üzere yaşanan deneyimin yani Gezi Protestoları'nı yeniliği ve hem katılanlar hem de toplum üzerindeki etkisinin büyüklüğü nedeniyle, melez bir yöntemin de meşru olduğunu öne sürebiliriz. Kuhncu anlamda bir paradigma, yöntemleri sabitletiği zaman yerleşmiş sayılır. Ancak Gezi Protestoları tek bir paradigma çerçevesinden açıklayamayacak bir fenomen olduğundan, yöntemsel melezliğin iyi bir tercih olduğu da düşünülebilir.

Haziran 2013'te gerçekleşen Gezi Protestoları'na katılan 40 kişiyle yaklaşık 45 dakika süren derinlemesine görüşmeler yapılmıştır⁷. Derinlemesine görüşmelerde kullanılan yarı yapılandırılmış soru formu aşağıdaki başlıklardan oluşmaktaydı:

- Siyasal deneyim
- Siyasal kimlik
- Gezi Protestoları'na katılım biçimi
- Gezi Protestoları'na katılma motivasyonu/tetikleyen faktörler
- Gezi Protestoları'nda hissedilen duygular
- Gezi Protestoları'ndan beklentiler/talepler

Yapılan derinlemesine görüşmelerde bu akışa sadık kalınmakla beraber bireylerin diyalog içerisindeki düşünce akışlarına olabildiğince müdahale edilmemiştir. Görüşmelerin dökümleri NVIVO yazılımı ile incelenmiş ve metinler kodlanarak görüşmelerdeki ortaklıklar ve farklılıklar keşfedilmiştir. Daha sonra kodlardan yola çıkarak kategoriler ve başlıklar oluşturulmuştur. Çalışmanın devamında anahatları bu başlıklar oluşturmaktadır.

7 2014 sonbaharında Boğaziçi Üniversitesi – Saha Çalışmaları Atölyesi (POLS480) dersine katılan, derinlemesine görüşme akışının oluşmasında, test edilmesinde, gerçekleştirilmesinde büyük emeği bulunan öğrencilerin çabası bu çalışmanın hayata geçmesinde en önemli faktörlerden biridir.

Çalışmamızda bireylerin Gezi Protestoları'na katılma motivasyonları başlığında yaptıkları tartışmalardan başlanacak ve genel değerlendirmeye kadar kapsanacaktır. Ancak önce katılımcıların siyasi deneyimleri ve kimlikleri hakkında bir özet vermek, konuşulan kişilerin öykülerinin daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır.

Siyasal Deneyim ve Görüşler

Araştırma çalışmasına katılanlara sahip oldukları siyasi görüşler sorulduğunda kayda değer farklılıklar gözlemlenmiştir. Niteliksel çalışmalarda istatistiksel analiz yapılması beklenmemekle birlikte birden fazla defa belirtilen siyasi görüşlerin üzerinde durmak katılımcılar hakkında fikir verecektir.

Katılımcılar arasında en fazla belirtilen siyasi görüş liberaldir. Ancak "liberal" kavramının içeriği hakkında bir uzlaşma olduğunu söyleyemeyiz. Bir katılımcı için liberalizm, eğitim haricindeki bütün ekonomik konularda devlet müdalesinin sınırlanmasıyla, bir başkası için "kapitalist ve liberal görüş" aynı görüştür.

Bazı katılımcıların da kendi siyasi görüşlerini "hümanist" olarak tanımladıkları görülmüştür. Hümanizm kelimesi insanları seven ve eşitliği savunan bir siyasi görüşle eş anlamlı olarak kullanılmaktadır. Bir katılımcının sözleriyle:

"Ben hümanist bir insanım, insançılım. Çok dile, dine, ırka önem vermeden sadece eşit olalım, beraber özgür ve mutlu yaşamamızın yollarına bakalım, barış içinde olalım" (24E)

Yukarıdaki alıntıda yapılan özgürlükçülük vurgusu, sadece kendi siyasi görüşünü hümanist olarak tanımlayanlara özgü değildir. Bir katılımcı siyasi görüşünü "özgürlükçülük" olarak tanımlarken şu cümleleri kurmuştur:

"Herkes özgür olabilir, herkes istediği şeyi düşünebilir. Dünyada sadece benim ya da benim gibi düşünenlerin doğruları yok sonuçta herkes farklı şeyler düşünüyor ama kimse kimseyi domine etmemeli." (25K)

Eğer sayılan görüşlerden liberalizm, hümanizm ve özgürlükçülük tanımlamalarının belli bir derecede içiçe geçtiğini göz önünde tutarsak, sınırlı sayıda katılımcının herhangi bir siyasi görüş belirttiği görüşmelerde bu siyasi eğilimin bir ağırlığı olduğunu söyleyebiliriz. Diğer katılımcılar ya siyasi bir görüşlerinin olmadığını söylemişlerdir, ya da "merkez sağ", "komünist" gibi tanımlı siyasi kimlikler eser miktarda belirtilmiştir.

Katılımcıların siyasi katılım deneyimleri, siyasi görüşlerine kıyasla daha çeşitlidir ve niceliksel olarak da farklıdır. Öncelikle siyasi katılım deneyiminin yaygın olmadığını söyleyebiliriz. Daha önce herhangi bir siyasi eyleme katılan kişi sayısı çok azdır. En fazla verilen siyasi katılım örnekleri öğrenci eylemleri ve protestolardır. Katılımcılardan biri "1 Mayıs" eylemlerine, başka bir katılımcı Cumhuriyet Mitinglerine katıldığını belirtmiştir.

Görüşülen kişiler çoğunlukla siyasal katılımlarının sadece arkadaşlarıyla tartışmak olduğunu söylemektedir.

Görüşme sırasında siyaset hakkında genel görüşleri sorulduğunda siyasal katılım derecesinin düşüklüğünün nedeni anlaşılmaktadır. Katılımcıların çoğunluğu için siyaset kirli ve yozlaşmış bir kurumdur. Siyaset dendiğinde akla gelen sıfatlar “yalan dolan”, “iki yüzlülük”, “devlet kaynakları için rekabet” gibi negatif sıfatlardır. Katılımcılardan biri açıkça siyasete ne kadar yabancılaştığını dile getirmiştir:

“Son zamanlarda genelde Başbakan’ın sözlerini tartışıyoruz. Siyaset deyince ‘acaba ne gaf yapmışlar, ne saçmalamışlar’ diye aklıma geliyor. Sürekli değişen kurallar, yasalar veya söylemler; şu yasa çıktı artık şunlar kontrol edilecek gibi şeyler geliyor aklıma. (25K)

Katılımcıların siyasete bu kadar mesafeli durmalarının nedenleri sayısızdır ve başka yerlerde detaylı olarak tartışılmıştır. Ancak bu kadar yoğun yabancılaşma duygusu yukarıda çizdiğimiz çerçevedeki “siyasal yetkinlik” perspektifinden üzerinde durulmaya değerdir. Tekrarlamak gerekirse bireylerin kendi gruplarının siyaseti etkileyebilecekleri inancına grup yetkinliği, siyasal mekanizmanın gelecek değişim taleplerine duyarlı olacağı inancına da siyasal yetkinlik ismi verilmektedir. Siyasetin işe yaramayacağı ve yozlaşmış olduğu algısı tek başına düşük siyasal yetkinlik eğilimine işaret ederken; hükümete duyulan olası bir güvensizlikle birleştiğinde siyasal kinizm olasılığını artırmaktadır. Daha önce yapılan çok sayıda çalışma Türkiye’de yaşayan gençlerde anomi derecesinin yüksek olduğunu göstermişti. Konu siyaset olduğunda siyasal anominin siyasal kinizmden farklı olduğunu söyleyemeyiz.

Hükümetin grupların siyasal taleplerine duyarsız olduğu algısı, mağduriyet ve adaletsizlik algılarıyla birleştiğinde siyasal protesto eğilimini arttıran bir etken olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla Gezi Protestoları’nın beklenmedikliğini bu perspektifle açıklamamız mümkün olabilir.

Keza herhangi bir şekilde siyasal katılım göstermiş gençlere, “neden böyle bir eyleme katıldıkları” sorulduğunda alınan yanıtlar, katılımın yetkinlik algısı boyutunu açıkça sergilemektedir:

“Haksızlık yapıldığını düşünüyordum. İnsanların eğitim hakkının elinden alındığı düşüncesi beni çekmişti. Bunun için katıldım.” (27E)

“Haksızlığa uğraması insanların diyebilirim. Kendim rencide olmuş hissettiğim için katıldım.” (24K)

Katılımcıların birinin neden o eyleme katıldığı sorulduğunda bahsetmiş olduğu duygusal yük, başka bir katılımcı tarafından açıkça belirtilmiştir. Bir yürüyüş eyleminde bulunan katılımcıya neden bu eyleme katıldığı sorulduğunda verdiği yanıt çarpıcıdır ve bahsetmiş olduğumuz duygusal etkiye doğrudan işaret etmektedir.

“Sanırım bir şeyleri değiştirme, artık olan biten hakkında söz sahibi olabilme isteği ve haksızlığa ve yok sayılmaya karşı duyduğum öfke galiba.” (24K)

Bu görüşlerden yola çıkarak, çalışmamıza katılan gençlerin Gezi Protestoları öncesinde deneyimlerinin gayet sınırlı olduğu, siyasete yabancılaştıkları –hatta kinik bir tavır içerisinde oldukları- ve Gezi Protestoları öncesinde diğer arkadaşlarından çok da farklı bir deneyim sahibi olmadıkları söylenebilir. Bu da kamuoyunda genel kabul olan “Gezi Protestoları’nın bir çok genç için ilk deneyim” olduğu savını destekleyebilir. Ayrıca az sayıda deneyim sahibi katılımcının da siyasete katılımları konusunda duygusal bir etkenin de var olduğu akıld tutulmalıdır.

Gezi Protestoları’na Katılım: Motivasyon ve Tetikleyen Faktörler

Çalışmamızın odağında Gezi Protestoları’na katılan gençler bulunduğundan, görüşmeler bir şekilde bu eylemlere katılanlarla yürütüldü. Az sayıda katılmayan gençle de görüşmeler yapıldıysa da, bu görüşmeler analizlerimize dahil edilmedi.

Dolayısıyla burada görüşlerine başvuru gençlerin hepsi farklı derecelerde de olsa Gezi Protestoları’na katılmıştır. Bazıları eylemler başladıktan sonra protestolara katılmışken, az sayıda da olsa ilk günden itibaren olayların içinde olanlar da vardır. Bir katılımcı Gezi Protestoları’nın sürecinde hayatını şu şekilde tarif etmiştir.

“Evet. Daha doğrusu 31 Mayıs’taki olaylardan sonra her gün sokaklardaydım. Eve sadece dinlenmeye ve banyo yapmaya gidiyordum. Gezi Parkı’na girildikten sonra da gece nöbetlerini devralıyorduk. Gümüşsuyu’ndaki bir barikatta terim bile vardır.” (24E)

Bu gencin sözcüklerinden Gezi Protestoları’na katılmanın onun için nasıl yaşamsal ve duygusal bir yatırım anlamı taşıdığı açıkça anlaşılmalıdır. Söz konusu gencin siyasal katılım geçmişi sorulduğunda ailesinin “68 kuşağından” olduğunu söylemesi ve ilk katıldığı eylemin İncirlik Üssü’nün kapatılması için yapılan bir yürüyüş olduğunu belirtmesi, üzerinde durulmaya değerdir.

Katılım dereceleri farklı olsa da, katılımlarını tetikleyen unsurlarda önemli ortaklıklar vardır. Katılımcılara “Gezi Protestoları’na katılmalarını tetikleyen olayın ne olduğu” sorulduğunda alınan yanıt farklı kelimelerle belirtilse de, aynı olguya işaret etmektedir: “polislin uyguladığı haksız şiddet”:

“Polis müdahalelerini duyduktan sonra katılmaya başladım çünkü bu gerçekten insanların haksız yere sert müdahaleye maruz kaldıklarına inandım. O yüzden katıldım.” (25K)

“Hoyratça bir şey vardı orada yani olayı provoke eden polisti orada, o motivasyonla dedik kalalım ama işte geri döndüren de tersi oldu.” (24E)

“Ancak, ne zaman ki polis insanlara asimetric bir şiddet uyguladığını görünce bir anda daha fazla tahammül edemedim ve eylemlere katıldım. Bu da muhtemelen haziran ayının ikinci haftası oluyor.” (24E)

“Ama en az onlar kadar büyük bir kitlenin de sırf polis şiddetinin yarattığı tepkiye gösterdiği tepki yüzünden oradalardı diye düşünüyorum. Çünkü sadece insanlık duygularından

dolayı bile, birçok insan orada sırf polis bir insana nasıl böyle bir şey yapabilir diye de oradaydı bence.” (24E)

“Polisin göz göre göre kızları saçmdan tutup sürüklediği sahneleri görmek beni dehşete düşürdü ve ne olursa olsun orada olmalıyım diye düşündüm” (24E)

Gezi Protestoları'nın öngörülmeven boyutta büyümesinin altında yatan en önemli nedenin polisin göstericilere uyguladığı şiddet olduğu konusunda yaygın bir uzlaşma bulunmaktadır. Ancak yukarıda alıntıladığımız ve başka örneklerle de karşılaştırabileceğimiz cümleler, şiddetin gençlerde uyandırdığı duyguyu açıkça ifade etmektedir: Adaletsizlik.

Daha önce de bahsettiğimiz üzere, mağduriyet algısı ile adaletsizlik arasında neredeyse doğrudan bir ilişki bulunmaktadır. Bireyler sadece bölüşümsel konularda değil, süreçlerde adil olunması, kendisine saygı gösterilmesi gerektiğine inanmaktadır. Dolayısıyla adil olmayan bir uygulamayla karşılaşıldığında bunun mağduriyet algısını ve dolayısıyla kızgınlığı tetiklemesi şaşırtıcı değildir. Her iki faktör de bahsedildiği üzere protesto eylemlerine katılma motivasyonlarını arttıran faktörlerdir.

Görüşülen bireylerin Gezi Protestoları'na katılımlarını tetikleyen en önemli faktörlerden birinin mağduriyet algısı olduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca, elimizdeki görüşmelerden doğrudan elde edilmese bile, alt metinlerden kolaylıkla sezilebilen bir nokta da mağduriyetin gençlerin ortak mağduriyeti olduğudur. Gençler için polisin haksız şiddetiyle karşı karşıya kalanlar kendileri gibi gençlerdir, özdeşleşme kurlmaları kolaydır ve daha önce belirtildiği üzere “grup” “benin bir parçası haline geldiğinde”, kızgınlık çok daha fazla olacaktır.

Buna ek olarak siyasal yetkinlik algısının da düşük olduğu, hatta siyasal kinizmin de yaygınlığı göz önünde tutulursa bu tür bir adaletsizlikle karşılaşılmasının protesto eğilimini arttırması şaşırtıcı değildir.

Katılımcıları Gezi Protestoları'na katılmaya teşvik eden etkenler sorgulandığında da Kländermans'ın çizdiği çerçeveye dair bazı ipuçları bulmak mümkündür. Katılımcılar, farklı cümlelerle ifade etseler de, katılmalarındaki en önemli motivasyonun sesini duyurabilmek olduğunu söylemektedirler.

“Kendimizi göstermek. Biz buradayız demek. Benim de sesim duyulsun. Hiç de dedikleri gibi hani %50 biziz işte geri kalan azınlıktır. Farklı farklı görüşler olabilir.” (40E)

“Sesimi duyurabilmek, otoriterliği giderek artan hükümete dur demekti. Daha güzel bir ülkede yaşayabilmek için bu eylemlere katıldım.” (24K)

Katılımcıların söyleminde sesini duyurabilmek, hissedilen rahatsızlığın karşısında kendi görüşünü dile getirebilmekle eş anlamlıdır. Yönetimin kendi siyasal görüşünü/yaşam tarzını öne çıkarması ve bu görüşleri/yaşam tarzını paylaşmayanların itirazlarını yok sayması; daha önce bahsettiğimiz adaletsizlik ve mağduriyet duygularını; dolayısıyla protestolara katılma eğilimini arttıran bir işlev görmektedir.

Hükümetin söylemlerinden duyulan rahatsızlık katılımcıların birden fazla kere dile getirdikleri bir faktör olarak ön plana çıkmıştır. Özellikle özel yaşama dair tartışmalar katılımcılarda adaletsizlik algısını pekiştirmiş, rahatsızlık duygusunu arttırmış gibi gözükmektedir:

“Günümüzde artık demokratik yollar varken ve bu kadar basit bir mevzu üzerine, insanların yaşam şekillerine karışılarak; yok alkollüdür, yok kızlı erkeklidir, ve o dönem yasaklanması düşünülen pek çok şey vardı ve üzerine bir de Gezi olayları gelince, artık orada gösterilen tepkiye kendimi yakın hissettim bir anlamda.” (24E)

Katılımcıların çoğunun siyasete yabancılaştığı, siyasal yetkinlik hissi taşımadığı ve hatta siyasal kinizmin yaygın olduğu göz önünde tutulursa, yaşadıkları mağduriyet hissini siyasal yollarla iletemeyeceklerini düşündükleri hükümete karşı maliyeti yüksek olsa da protesto eylemlerine katılmak tek yol olarak gözükmektedir. Rahatsızlık, sokak eylemlerini tetiklemiştir.

“Amacım hükümeti değiştirmek ve saire değil, ama en azından insanların ne kadar büyük bir rahatsızlık duyduğunu gösterebilmeyi amaçladım.” (24E)

“Eylemlere katılmamdaki en önemli motivasyon, ciddi anlamda artık tahammül edilemez bir hale gelmesiydi duyduğum rahatsızlığın.” (24E)

Hatta bir katılımcının sözleri, protesto eylemleri sırasında hükümetle diyaloga geçebilme umudunu çok iyi yansıtmaktadır:

“Hep acaba hükümet geri adım atar mı diye düşündüm ama günler geçtikçe umudum azaldı. Ama ülkenin her yerinde olaylar olunca birlik duygusu çok daha baskın oldu. Sanki binlerce kardeşim var gibi hissettim.” (21E)

Derinlemesine görüşmelerde katılım motivasyonu olarak öne çıkan ikinci unsur, özgürlüklerdir. Bir önceki motivasyonla büyük ölçüde kesişen bu kavram, protestolara katılan eylemcilerin kendi bireysel mağduriyetlerini başkalarıyla da paylaşılan bir mağduriyet olarak görmeye başladıklarını göstermektedir. Daha önce de bahsedildiği gibi hükümetin politikaları ve söylemlerinden rahatsızlık duyulmaktadır ve bu rahatsızlık “kapana kısılmışlık”, “bunalmak”, “baskıyla karşı karşıya kalmak” olarak tanımlanmaktadır.

Özellikle de rahatsızlık kaynağını bir siyasal “öteki” olarak hükümet olarak göstermek, siyasallaşabilecek bir kimliğin ipuçlarını vermektedir. Hükümetin, katılımcıların mağduriyetine yol açan politikaları; bireylerin özgürlüğüne bir müdahale olarak çerçevelenmekte, bu da protestolara katılımı teşvik eden bir kızgınlık duygusu uyandırmaktadır.

“Özgürlükler.. Özgürlükler kısıtlandı artık evimizin içine girdiler, odamıza girdiler. Gezi, ağaçlar yani tamam önemli ama bu öyle bir sorun değildi, özgürlükler kısıtlandı resmen, rejim değişti artık. Rejim değişikliğine bir isyan yani.” (54K)

“Eylemde görülen ana tema özgürlük idi. Bu konuda hükümetin yaptığı kısıtlamaların somut boyutlarını çizmeden böyle keskin ve etraflı bir eylemde bulunmaları da mantık sınırlarının dışındadır.” (24E)

“Özgürlüklerimi korumak, polis şiddetine karşı durmak, haksizliğe karşı olmak.” (24E)

Klandermans'ın çerçevesinde, bireylerin hissettiği haksızlık duygusunun önemli belirleyicilerinden biri de “gayrimeşru eşitsizliktir”. Eğer otoritenin vatandaşlarına karşı davranışları ayrımcıysa ve bu ayrımcılığın meşru herhangi bir nedeni yoksa; bireyler temel ahlaki prensiplerin ihlal edildiği görüşünü edinmekte ve kendilerini mağdur hissetmektedirler. Adaletsizliğin en önemli tezahürlerinden biri, iktidarın vatandaşların haklarını gasp etmesidir.

Bizim örneğimizde de hükümetin bazı uygulamaları ve özellikle Gezi Protestoları sürecindeki söylemi haksızlık duygusunu kayda değer oranda tetiklemiş benzetmektedir:

“Sadece sonuçta iki tane ağaç için oradalarđı ama polisin davranışđı filan. Onların yanında olmak istiyorsunuz çünkü haksızlık var. Haksızlığa karşı gelmek istiyorsunuz.” (25K)

“Bir şekilde insanların yalnız olmadığını göstermek istedim çünkü bunca insan birilerine, bir şeylere hak veriyorsa onların da seslerini duyurmaya haklarının olduğunu düşündüm.” (24K)

“Gezi Parkı'nda insanlar akın akın Taksim Meydanı'na gittiler. Büyük bir gösteri yaptılar. Hiç organize olmadılar. Hukuk diye bir şey yok Türkiye'de. Adalet bitmiş.” (55K)

Katılımcıları hükümetle ve dolayısıyla polisle karşı karşıya getiren temel motivasyon “iki tane ağacın” kesilmesi değil; bu eylemin ve takip eden eylemlerin adaletsizce, haksızca yapıldığı algısıdır. Özellikle katılımcılar haksızlığa uğrayanların kendilerine benzer insanlar olduklarını fark ettiklerinde mağduriyet duyguları artmakta ve kızgınlıkları çoğalmaktadır.

“Açıkçası hem korktum hem de biraz öfkeli hissettim kendimi ve orada olmak istedim. Orada bir şeyler oluyordu, benim yaşıtım, benim gibi düşünen insanlar, arkadaşlarım sadece çok barışçıl bir sebeple orada olmalarına rağmen bu kadar büyük bir zulme maruz kaldıklarını görmek, pek çok siyasi yol varken, pek çok konuşma şekli varken birden bire böylesi şiddet altında kaldıklarını görmek beni çok üzdü.” (24E)

Daha önce de belirttiğimiz üzere grup aidiyeti arttıkça başta mağduriyet hissi olmak üzere bütün faktörler daha yoğun yaşanmaktadır. Gezi Protestoları konusundaki çoğu tartışma, katılımcıların herhangi bir ortak kimliğinin olmadığını vurgulamaktadır. Bazı erken niceliksel çalışmalar katılımcıların toplumun eğitimli kesimlerinden geldiğini ortaya koysa da, herhangi bir siyasal kimlik ya da bayrağın altında toplanmadıkları genel olarak kabul edilmekte, bazıları tarafından zaaf olarak görülmektedir.

Oysa yukarıda yaptığımız alıntı bireylerin hangi kimliği paylaştıklarının farkında olmadan da aidiyet duydukları bir kolektif kimliğin varlığına işaret etmektedir. Katılımcılar bu kolektif kimliği tanımlayamasalar da, o bütünün bir parçası olmak ve bütüne katkıda bulunmak arzuları; kimliğin cezbedici gücünü göstermektedir.

“Herkes bir şeyler yapabileceğini fark etti. Ben de bir şey yapabilirim, ben de orada bulunmalıyım. Hiçbir şey yapmasam da pasif ya da aktif ne olursa olsun sonuçta o

kalabalığa fiziksel olarak bir katkı olması gerekiyordu.” (25K)

“İlk başta en önemli motivasyon herkesle beraber orada olmaktı. Yani topluluğun bir parçası olmak hissiydi. Gerçekten her anlamıyla destek olmak amaçlı katıldım eylemlere.” (25K)

Klandermans'ın ve takipçilerinin protesto eylemlerine katılım konusunda kilit bir rol oynadığını belirttikleri siyasallaşmış kolektif kimlik, Gezi Protestoları özelinde açıkça ifade edilmese de “bizlik” duygusunun katılımcılar tarafından hissedilmesi, bir kimliğin ipuçlarını vermektedir. Gezi Protestoları'nda siyasallaşmış kimliğin oynadığı/oynayabileceği rol ileride daha detaylı tartışılacaktır.

Duygular

Simon ve Klandermans'ın belirttiği üzere duygular siyasal davranışlar, özellikle de protestolara katılım açısından önemli bir rol oynamaktadır (2001). Duygular bireylerin protesto eylemlerine katılımlarını çabuklaştırabilir ya da katılımlarını “büyütebilir”. Kızgınlık/öfke, hor görme ve tikslenme, siyasal eylemleri belirleme açısından kritik önem taşıyan üç temel duygu olarak belirtilmiştir.

Derinlemesine görüşmelere katılanlara, Gezi sürecinde hissettikleri ana duygular sorulmuştur. Üzerinden kayda değer bir zaman geçtikten sonra bu duyguların hatırlanmasının kolay olmadığı ve çevresel faktörlerden etkilendiği bilinmektedir (Tourangeau vd., 2000). Yapılan çalışmalar anıların her zaman günün bakış açısıyla yeniden inşa edildiğini gösterirken, Gezi Protestoları sırasında hissedilen duyguların hatırlanmaya çalışması da benzer bir yeniden inşa sürecinden geçecektir. Dolayısıyla söylenenleri o dönemde hissedilenin birebir kopyası olarak değil, yeniden üretilmiş bir gerçeklik olarak algılanması daha doğru olacaktır. Ancak, geçmişin olaylarının bugünün perspektifinden yeniden inşa edilmesi de üzerinde düşünölmeye değer bir veri sağlamaktadır.

Araştırma kapsamında görüşölen kişilerin o döneme dair hatırladıkları en ortak duygunun öfke olması şaşırtıcı olmamalıdır. Katılımcılar, özellikle ilk gün gerçekleşen müdahale sonrasında kayda değer bir öfkeye kapıldıklarını ve bu öfkenin kendilerini sokağa çıkmaya ittiğini söylemişlerdir. Birden fazla katılımcı öfke duygusunun haksızlık algısıyla içiçe geçtiğini söylemiştir.

“O sırada polislerin baskınını ve insanlara sebepsiz yere zulmetmesini izledikçe sinirimden yerimde duramadım. Ortada bir haksızlık vardı, zorbalık vardı. Evde durduğum yerde kendimi yiyip bitireceğime bir mum da sen yak modunda katılmaya karar verdim.” (24E)

“Hınç diyebilirim. Sanki tutmasalar gidebilirdim sonuna kadar diyebilirim” (24K)

“Öfke. Büyük bir öfke vardı içimde. Yani çünkü ben bu olayda hiç haklı olduğum tarafları düşünmüyorum. Bunun karşısında duran insanların. Hiçbir haklı taraflarım olduğumu düşünmüyorum. Bu öfke zaten AK Parti'nin ilk gününden beri var.” (40E)

“Tam olarak haksızlık duygusu hakimdi. Özellikle giderken yolda bu haksızlık diye düşünüyordum. Oraya gittiğimde de gerçekten hiçbir şey yapmadan polis müdahalesiyle karşılaşınca gerçekten oradakinin bir haksızlık olduğunu fark ettim.” (25K)

Görüldüğü üzere öfke duygusu hatırlanan en önemli duygu olduğu kadar, katılımcılar tarafından polis şiddetinin uyandırdığı haksızlığa uğramışlık, mağduriyet duygusunu da içermektedir. Böylelikle katılımcıların protesto eylemleri için sokağa çıkması, Klandermans’ın tarif ettiği şekilde gerçekleşmiştir. Katılımcılara göre duydukları öfke o kadar yoğunudur ki tehlikeyle karşılaştıklarında kapıldıkları korkuyu yenmelerini sağlamıştır.

Katılımcıların bazıları o dönemdeki duygularını yoğun bir heyecan ile ilişkilendirmekte, hatta “adrenalin” kavramından bahsetmektedir. Bir katılımcıya göre orada olmanın verdiği heyecan neredeyse alışkanlık yapmıştır.

“Acayip bir adrenalin hissi. Gaz bombaları atılıyor, gaz bombalarına karşı durmak kendimi devrimci insanlar gibi hissettim.” (32E)

“O öfke yerini coşkuya bırakmıştı. Tabiri caizse gaza gelmişim, gaz yemeye gidiyordum.” (24E)

Doğal olarak elimizde eylemcilerin protestolara katılımıyla hormon salınımları arasındaki ilişkiye dair bir araştırma çalışması yok. Ancak 2011 Londra olaylarına katılan gençlerle yapılan araştırma çalışmasında da “adrenalin” teriminin kullanılmış olması üzerinde durmaya değerdir (Young Justice Board, 2012, s.5).

Özellikle eylemlerin yoğun yaşandığı döneme dair katılımcıların yoğun şekilde hatırladıkları bir duygu da korkudur. Polisle karşı karşıya gelme, yaralanmalara şahit olma ve tehlike içerisinde olması haklı olarak zaman zaman korkuyu tetiklemiştir.

“Birine bir şey olacak diye çok korkuyordum. Birinin başına bir fişek gelirse, birine zarar gelirse... Kafası gözü yarılan insanlar geliyordu bize. Kanamaları var ve çaresizler ne yapacaklarını bilmiyorlar. İnsanlar korkuyorlardı ve onlar korktukça onları telkin edebilecek tek şey, ben hekimim ben öğrenci olsam da orada beyaz önlüğümü giydim an ben doktorum ve benim söylediklerime güveniyorlar. Ben ne yaptığımı bilmiyordum ama ben konuştuğumdan oradakilerin bana inanıp sakinleşebildiklerini gördüm. Ama duygunun tam adı korkuydu. Sevdiğim insanların başına bir şey gelecek düşüncesi ve üstelik haklı oldukları halde bu kadar çaresiz duruma düşmeleri, kalkıp tehditlerle itham edilmeleri..” (24E)

Alıntı uzun olsa da katılımcıların korku adı verdikleri duygunun nasıl bir işleve sahip olduğunu göstermektedir. Mesleği tıp olan katılımcının da belirttiği üzere korku gerçek bir fiziksel tehditten kaynaklanmaktaydı. Polisle girilen çatışmalar yaralanmalarla sonuçlanmaktadır. Ama katılımcının özellikle vurguladığı şey, “sevdiğim insanların başına bir şey gelecek düşüncesi”dir. Burada geniş bir “bizlik” kavramından bahsedildiğini görmekteyiz. Grup aidiyetinin en önemli tezahürü, bireylerin şahsen tanımadıkları insanları da kendi iç dairelerinde görebilmeleridir. Bizlik duygusu, duygusal mesafeleri de azaltmakta ve diğerine karşı duyulan empatiyi arttırmaktadır.

Katılımcının cümleleri bu geçişi açıkça ifade etmektedir (Erikson, 1968; Cialdini vd., 1997).

Üzerinde durulması gereken başka bir konu da katılımcının bahsetmiş olduğu “*haklı oldukları halde bu kadar çaresiz duruma düşmeleri*” durumudur. Çalışmamızın başında da vurguladığımız üzere mağduriyet hissinin önemli tetikleyicilerinden biri haksızlığa uğramışlık hissidir. Görüşülen katılımcı, kendi iç dairesine aldığı kişilere karşı yapılan haksızlığı kendisine yapılmış gibi hissetmekte ve farkında olmasa da öfkeye kapılmaktadır.

Klandermans’ın özellikle vurguladığı grup aidiyeti ve bu aidiyetin verdiği rahatlama hissi de katılımcılar tarafından belirtilmiştir. Grup aidiyeti güçlendikçe protesto eylemlerine katılma eğilimi artmaktadır. Özellikle de mağduriyetin bir grup ile paylaşılması, kolektif kimliğin siyasallaşması yolundaki en kritik adımlardan biri olarak belirtilmiştir. Dolayısıyla katılımcıların hissettiği “bir bütünün parçası olma” duygusu, siyasallaşan bir kolektif kimliğin ipucu olarak tanımlanabilir.

“Katılmaya karar verdiğimde hissettiğim duyguyu hatırlıyorum. Bir gruba ait olma duygusu vardı. Özellikle benimle aynı duyguları paylaşan, aynı rahatsızlıkları, aynı hassasiyetleri paylaşan insanları hissettim.” (24E)

“Motivasyonumun ne olduğunu düşünüyorum? Benim gibi düşünen insanların çok olduğunu hep hissediyordum. Ama insanlar bir yerden hep hareket bekliyordu. Bu hareket oluştuktan sonra kesinlikle gitmem gerektiğine karar verdim. Yani esasında beni motive eden şey kendim gibi olan insanların olduğuna olan inancımdı.” (40E)

“Esasında birlik beraberlik duygusu çok ön plandaydı. Çünkü herkes birbirine inanılmaz yardım ediyordu. Kimse birbirini yarı yolda bırakmıyordu. Destek oluyorlardı. İnsanlar tabi bir bahane bulmadan boş yere tepkilerini göstermiyorlar.” (40E)

Yukarıdaki alıntılarda da görüldüğü üzere paylaşılan mağduriyet, kendisi gibi düşünen kişilerin çokluğuna dair duyulan inanç bireyleri harekete geçiren duygulardan biri olarak ortaya çıkmaktadır. Paylaşılan mağduriyetler ve bu mağduriyetlerin kaynağının siyaset olduğuna dair oluşan uzlaşma, siyasallaşmış bir kimliğin somut göstergelerinden biridir. Katılımcıların kendilerini bir kimlikle tanımlamadıklarını bilmekteyiz. Bununla beraber bazı diğerlerine yakın hissetmeleri ve “birlik” olmaları üzerinde durulmaya değer bir olgudur.

“Zaten baştaki duygular sonuna kadar devam etti, fakat bu korku ve öfkeyi bastıran oradaki birlik; kimsenin kimseye ‘kim’ olduğunu sormaması ve aslında bu kirli siyaset olmasa herkesin herkesle kardeşçe yaşayabileceği duygusu. Kısaca Huzur.” (24E)

Yukarıda yer alan alıntı belki de katılımcıların genel ruh halini en iyi ifade eden cümlelerden biridir. Öncelikle siyaset “kirli” olarak nitelendirilmiştir, siyasete karşı bu ikircikli ve mesafeli tutum daha önce bahsetmiş olduğumuz siyasal kinizmin iyi bir göstergesidir. Katılımcının bahsettiği korku-öfke gibi duygusal ikililer, bireyleri harekete geçiren temel öğelerden biridir. Öte yandan, katılımcı “kimsenin kimseye ‘kim’ olduğunu sormaması” diyerek genel geçer siyasal kimliklerden irak, yeni bir bütüncül kimliğin varlığını işaret etmektedir. Daha sonra güncel

söylemde “Gezi ruhu” adı verilecek bu kimlikler üstü bir kimlik tanımı, somutlaşmamış grup aidiyetine işaret etmektedir.

“Bizlik” duygusu eyleme katılanlar arasındaki yoğun dayanışmayla kendini göstermektedir. Bir katılımcının deyişiyle:

“Esasında birlik beraberlik duygusu çok ön plandaydı. Çünkü herkes birbirine inanılmaz yardım ediyordu. Kimse birbirini yarı yolda bırakmıyordu. Destek oluyorlardı. İnsanlar tabi bir bahane bulmadan boş yere tepkilerini göstermiyorlar.” (40E)

Bireyler arasındaki dayanışma grup içi ilişkilerin yoğunlaştığını da göstermektedir. Klandermans’ın bahsettiği gibi grup aidiyeti, grubun uğradığı haksızlıklara karşı harekete geçmeyi kolaylaştırmaktadır ancak elimizdeki örneklerden yola çıkarak protestoların da kendi grup aidiyetini oluşturduğunu söyleyebiliriz.

Katılımcılar arasında yaygın olan bir başka duygu da umuttur. Birazdan tartışacağımız üzere eylemlerinin siyasal bir etkisi olmadığını görmektedirler. Ancak eylemleriyle bir şeyleri değiştirebilecekleri konusunda bir umuda kapılmış ve bunu yapmanın yolları hakkında deneyim kazanmışlardır. Bu da bizim daha önce bahsettiğimiz yetkinlik hissinin içsel boyutudur. Grubun siyasal eylemleriyle mağduriyetini giderecek güce sahip olduğu izlenimi, bireyleri protestolara katılmaya iten önemli bir faktördür.

“Bu da AK Parti’nin kendi seçmen kitlesi arasında bile artık kopmaların olduğunu ve bir sonraki seçimde bu durumun en azından daha iyiye gidebileceğine dair bir umut verdiği için bir mutluluk hissettiğimi söyleyebilirim.” (24E)

“Biraz umut vardı içimde. O duygu buydu. Umutsuz olsam gitmeme gerek kalmazdı. Biraz umut vardı içimde o sırada çünkü artık bir şeye dur diyebileceğimiz şeklinde bir umutla gittim oraya. Ne oldu? Hiçbir şey elimize geçmedi şu anda hâlâ ama yani görünürde bir şey görmüyorum. Sadece biraz umutla gittim oraya. O zaman çok mutluydum” (25K)

“Üç gün önce bunlar mı Türkiye’yi kurtaracak dediğimiz gençlerin canla başla mücadele ettiğini gördüm. Gerçekten şimdi o daha umut verici olmaya başladı çünkü gençler ülkesine daha sahip çıkan bir profil çizdiler.” (24E)

“Bir şeyleri değiştirebileceğime dair umudumu yitirdiğim bir zamanda bu umudun yeniden canlanması ve bir sürü insanın benim gibi düşündüğünü görmenin sevinciydi.” (24E)

Bahsedilen umut hissi daha önce bahsettiğimiz gibi somut çıktılardan değil, siyasal olarak bir şeyleri değiştirilebileceği inancından kaynaklanmaktadır. Bu hisse sahip bireylerin kendilerini siyasal olarak daha yetkin hissedeceklerini ya da siyasal kinizm derecelerinin azalacağını söyleyemeyiz. Ancak grup yetkinliği konusunda bir aşama kaydedildiği açıkça görülmektedir.

Harcanan çabanın karşılığında siyasal kazanımlar olmasa bile bireylerin tatmin olduğu ve o dönemi “mutlu günler” olarak hatırladıkları görülmektedir. Bu durum da mağduriyet duygusunun geçici olarak giderilmesinden kaynaklanan bir rahatlama/huzur olarak ortaya çıkmaktadır.

Talepler

Protesto eylemlerine katılmanın önemli tetikleyicilerinden biri de uğranılan mağduriyetin nasıl tazmin edileceği konusunda üzerinde uzlaşmış bir talebin olmasıdır. Bu uzlaşma hem harekete geçme konusunda bir uzlaşma sağlanmasına hem de kolektif siyasal kimliğin oluşmasına hizmet etmektedir. Katılımcılara “Gezi Protestolarına katılanların en önemli talepleri nedir?” sorusu sorulduğunda yaygın olarak verilen yanıt “özgürlük” olmuştur. Özgürlük bireylerin son dönemde hissettikleri baskı altına alınmışlık duygusunun kalkması olarak tanımlanmıştır. Tazmin özgürlük olarak tanımlanmışsa, mağduriyet de doğal olarak özgürlüklerin kaybedilmesidir. Bu açıdan süreçte bireylerin yaşadıkları en önemli mağduriyet özgürlük alanlarının daralmasıdır. Bu da daha önce bahsettiğimiz hükümet ile vatandaş arasında zımni olarak imzalanmış ahlaki sözleşmenin ihlali olarak görülmektedir.

“Yani, çok farklı kesimlerden insanlar katıldığı için... Ama, herkes daha fazla, yani nefes almak istiyordu bence. Çünkü herkes bunalmıştı artık, her şeye karşılmasından. Bence ortak talep oydu. Derin bir nefes alabilmek ve hani, biz varız diyebilmektir buradaki amaç.” (19K)

“Yaşam özgürlüğü içindi aslında. Herkesin bulunduğu ortak nokta buydu. Birincisi buydu, herkes istediği zaman istediği yerde içebilmeli mesela, istediği insanla oturabilmeli, sevgilisinin elini bir parkta da tutabilmeli, yaşam şekli yüzünden çapulcu diye nitelendirilmemeli ya da bu ülkede dini inancı yüzünden yargılanmamalı. Sadece insan olarak beraber yaşamın gerekliliklerini savunmaktı.” (24E)

“İlk başta doğaya saygıydı ama sonra özgürlüktü, kendi yaşam alanlarına müdahale edilmemesiydi, çok basitçe aslında çoğu ülkede insanların sahip olduğu çok basit bir haktı onların istediği.” (24K)

Görüldüğü üzere katılımcılar, bireysel özgürlüklerini ve özel yaşamlarını istedikleri gibi yaşayabilme haklarını elde edebilmek için mücadele ettiklerini belirtmektedirler. Yukarıda da bahsedildiği üzere yaşanan mağduriyet özgürlük alanlarının kaybedildiği algısından kaynaklanmaktadır.

Yine ortak olarak bahsedilen bir talep de “hükümete sesini duyurabilmektir”. Bireylerin görece yoksunluklarının sadece maddi farklardan kaynaklanmadığını söylemiştik. Görece mağduriyet algısı, bireylerin adil olmayan davranışlarla karşılaştığında da ortaya çıkmaktadır. Adalet sadece kaynakların adil bölüşümü değil, “süreçte adalet” adı verilen otoritelerin vatandaşlara davranma biçimiyle de ilişkilidir. Bireyler otoritelerin kendilerine saygısızca davrandığını düşündüklerinde mağduriyet hissine kapılmaktadır.

“Bence onlar sadece dinlenmeyi istemişlerdi. Bir kez olsun seslerini duyurmak istedikleri halde ağızlarına tıkdı bütün lafları. Kimsenin de dinlediğini sanmıyorum.” (24K)

“Ya, muhakkak ki herkesin talep/istek/beklentisinde farklı nüansları vardır ama benim gördüğüm talep; herkesin sesine kulak verilmesidir, bizi yani halkı temsil eden bir hükümet olduğunu savunuyorsan, canın istediği gibi davranmayıp seni o pozisyona getirenleri dinleyeceksin. Talep buydu kabaca.” (24E)

Sözünü dinletebilme ve hak ettiği saygısı görebilme talebi, katılımcıların bu konuda mağduriyet yaşadıkları algısına sahip olduklarını göstermektedir. Klandermans'ın bahsetmiş olduğu süreçte adalette yaşanan eksiklik ve uğranılan haksızlık duygusu, bireyleri sokağa döken bir faktör olarak ortaya çıkmıştır.

Gezi protestolarının Taksim Gezi Parkı'ndaki bir çevre düzenlenmesi sonucunda ortaya çıktığı bilirse de, bu eylemlere katılan bireylerin taleplerinin çevre düzenlemesinin ötesine geçmesi ve daha çok haksızlığa uğramışlık hissinin giderilmesine yönelmesi, hareketin doğası hakkında önemli bir ipucu vermektedir. Sorun çevre düzenlemesinin çok ötesinde, toplumun bir kesiminin sahip olduğu mağduriyet duygusundan kaynaklanmaktadır.

Gezi Sonrasında Algılanan Değişim

Gezi Protestoları'na katılanların bu deneyim sonrasında kendilerinde gözlemledikleri değişim, eylemlere katılanların mekanizmaları hakkında daha fazla fikir edinmemize yol açmaktadır. Katılımcıların kendilerinde gözlemledikleri başlıca değişim, siyasal katılım ve aktivizmin işe yararlılığı hakkında edindikleri kanıdır.

“Evde oturup söylenmekten ziyade dışarı çıktığım zaman, bir şeyleri etkilediğini, en azından bir rahatsızlık mesajının üst kademelere gittiğini bildiğim için, eylemlere aktif olarak katılmak konusunda daha değiştiğimi düşünüyorum.” (24E)

Katılım sadece eylemlerde yer almakla sınırlı kalmamaktadır. Katılımcılar Gezi sonrasında ülke meselelerine daha duyarlı hale geldiklerini ve daha fazla siyaset tartıştıklarını söylemişlerdir. Bireylerin siyasete ilgisinin artması siyasal yetkinlik hissindeki artışa işaret etmektedir. Grup düzeyinde olmasa bireysel olarak içsel etkinlik artışı, protesto eylemlerine katılım eğilimini arttıran bir faktördür. Katılımcılar bu değişimi “daha radikal olma”, “daha muhalif olma”, “daha aktif olma” olarak tanımlamıştır.

Algılanan değişimlerin ikincisi ve bizim için de biraz daha önem taşıyanı, gençlerin “öteki” hakkındaki algılarının değişmesidir. Bir katılımcının deyişiyle Gezi Protestoları'nın sonucunda:

“Kendimde ise insanlara karşı daha açığım, daha da açık oldum. Yani bazen insanların tipine göre yargılayabiliyordum ya da eğitim durumlarına göre. Ama insanlar okuyormuş. Bir de etnik gruplarla, azınlıklarla daha fazla iletişim kurdum. Onları daha çok tanıdım.” (24K)

Katılımcının tarif ettiği durum, biraz önce bahsetmiş olduğumuz “bizlik” halkasının genişlemesi, o ana kadar kendisinden farklı gördüğü “öteki” ile arasındaki mesafenin kapanmasıdır. Katılımcı, süreç içerisinde uğradığı mağduriyetin kendisine özgü olmadığını fark etmiş, o ana kadar kendisinden farklı gördüğü kişilerle aynı mağduriyeti paylaştığını fark etmiştir. Dolayısıyla mağduriyette buluşan yeni bir grup aidiyeti, diğer grup aidiyetlerinin üzerine çıkmaktadır.

Gezi Protestoları'na katılanların deneyimlerini paylaştığımız bu bölümü sonlandırmadan önce iki noktayı kısaca paylaşmak isteriz. Birincisi katılımcılara Gezi benzeri bir hareket yeniden olursa katılıp katılmayacakları sorulduğunda hemen hepsinden olumlu yanıt alınmıştır. İkinci olarak, Gezi Protestoları'nın siyasete yansımaları konusunda bir beklenti olmadığı da vurgulanması gereken bir noktadır. Görüşülen kişiler arasında Gezi Protestoları'ndan bir Gezi Partisi doğacağını düşünen hiç kimse olmadığı gibi, bu tür bir siyasallaşmanın hareketin değerlerine ve ruhuna zarar vereceği de belirtilmiştir.

Sonuç Yerine

Gezi Protestoları'nı siyasal psikoloji perspektifinden analiz etmeye çalıştığımız bu yazıda, Klandermans tarafından geliştirilen protestolara katılım modelinin örneğimizde ne kadar geçerli olduğunu keşfetmeyi amaçlamıştık. Kasım 2013'te Gezi katılımcılarına yapılan bir dizi derinlemesine görüşmelerin dökümleri Temellendirilmiş Analiz yöntemiyle analiz edilmiş ve Klandermans ve takipçilerinin perspektifinin ipuçları aranmıştır.

Öncelikle Gezi Protestoları katılımcıları arasında ortak olarak paylaşılan bir mağduriyet hissi bulunmaktadır. Bu mağduriyet hissi polis şiddetinden dolayı yaşanan bir mağduriyet olarak algılandığı kadar, bireysel özgürlüklerin sınırlanmasından da kaynaklanmaktadır. Görüşülen kişiler hem kendilerinin, hem de kendilerine benzer kişilerin (gruplarının) mağdur olduklarını açıkça belirtmişlerdir.

Mağduriyet algısı, bireylerin haksızlığa uğradıkları inancına sahip olmalarıyla beraber belirtilmektedir. Gezi Protestoları'na katılanlar, öncelikle yukarıda bahsettiğimiz polis şiddetini kendilerine ve kendi gruplarına yönelik bir haksızlık olarak algılamaktadır. Ayrıca bireysel özgürlüklere ve yaşam tarzlarına müdahalenin de haksızlık olarak belirtildiği gözlenmiştir. Bu adaletsizlik kavrayışı, daha önce bahsetmiş olduğumuz "süreçsel adaletsizlik" çerçevesinin içinde yer almaktadır. Adaletsizlik sadece bölüşümsel olarak değil, süreçlerde de somutlaşmıştır. Yine bu çerçevede bahsedilen bir başka konu da hükümetin kendinden olmayanlara karşı "adil olmayan" davranışlar içerisinde bulunduğu algısıdır. Hükümetin bu tür bir ayrımcılık uygulaması "biz"lik duygusunu ve grup mağduriyetini arttıran bir olgudur.

Yapılan görüşmeler, bireylerin siyaseti genel olarak "kirli" bir şey olarak tanımladıklarını göstermiştir. Siyasete yabancılaşma, ya da "kinizm" olarak adlandırılan bu duyguya karşın; Gezi Protestoları'na katılanlar "bir şeyleri değiştirebilecekleri" kanısındadırlar ki bu "içsel siyasal yetkinlik" duygusunun arttığını göstermektedir. Katılımcılar, siyasal aktivizmin işe yaradığı düşüncesindedirler. Buna ek olarak, Gezi Protestoları'na katılmak bireylerin sahip olduğu "grup yetkinliği" algısında da artışa yol açmıştır. Katılan gençler, eylemleriyle insanların ne kadar rahatsızlık duyduğunu gösterebildiklerini ve hükümete sesini duyurabileceklerini düşünmektedir.

Gezi Protestoları söz konusu olduğunda katılımcıların duygularından sık sık bahsettikleri de

görülmüştür. Katılımcılar “öfke” duymaktadır, çünkü siyasal katılım süreçlerinden dışlandıklarını düşünmektedir. Ayrıca hem kendilerinin hem de ait oldukları grubun uğradığı haksızlık da öfke duymalarına yol açmıştır. Gezi Protestoları sırasında kendilerine ve gruplarına yönelik şiddetten dolayı da önce korku, daha sonra da öfke hissettiklerini belirtmişlerdir. Böylelikle öfke, temel tetikleyici duygu olarak ön plana çıkmıştır. Gezi Protestoları sonrasında da yetkinlik hissinin artması, umut duygusunun da hissedilmesiyle sonuçlanmıştır.

Gezi Protestoları'nın katılımcılarında grup aidiyetinin doğmasına yol açtığı görülmektedir. Hem kendisi gibi düşünenlerle birlikte olmak bir grup kimliğinin oluştuğunu, hem de “herkesle beraber olmak” kimliğin ve “bizlik” halkasının kapsayıcı şekilde genişlediğine işaret etmektedir. Böylelikle kimlikler üstü bir kimlik, sık sık belirtilen “Gezici” kimliği ortaya çıkmaktadır.

Ortaya çıkan kimlik ne kadar kabul görmüştür, bunu bilmek mümkün gözükmemektedir. Klandermans ve takipçileri bir kimliğin “kolektif siyasal kimlik” olarak kabul görmesi için yaşanan mağduriyetin ortak/kolektif bir mağduriyet olarak benimsenmesi gerektiğini öne sürmektedir. İkinci aşamada kolektif mağduriyetin nedenlerinin siyasi olduğunun anlaşılmasıyla siyasallaşma süreci başlamaktadır. Görüşülen Gezi Protestoları katılımcılarından yola çıkarak bu ilk iki adımın atıldığını söyleyebiliriz. Yaşanan mağduriyet kolektiftir ve siyasal nedenleri açıktır: hükümetin dışlayıcı politikaları. Ancak üçüncü aşamaya geçmeden önce Klandermans'ın bahsettiği konsensüs mobilizasyonu gerekmektedir, bu da “kimin, ne zaman ve nasıl harekete geçmesi” gerektiği konusundaki bir uzlaşmadır. Görüşmelere katılan protestoculardan yola çıkarak böyle bir uzlaşmanın henüz ortaya çıkmadığını söyleyebiliriz. En azından Gezi Protestoları'nın bir siyasal harekete dönüşmesi konusunda beklentilerin olmaması ve bazı katılımcıların siyasallaşmanın “hareketin değerlerine ve ruhuna zarar vereceği” şeklinde dile getirdiği görüş; “Gezici” kimliğinin siyasallaşmış bir kimlik haline gelmesinin önündeki en büyük engeldir.

Kaynakça

- Almond, G. ve S. Verba (1965) *The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations*, Boston, MA: Little, Brown and Company.
- Asher, H. B., & B. M. Richardson ve H. F. Weisberg, (1984) *Political Participation*. Frankfurt: Campus Verlag.
- Barnes, S. ve M. Kaase (1979) *Political Action: Mass Participation in Five Western Democracies*. Beverley Hills, CA: Sage Publications.
- Bryant, A. ve K. Charmaz (der.) (2007) *The SAGE Handbook of Grounded Theory*, SAGE.
- Bolak Boratav, H. (2013, Temmuz) *Gezi'nin Sosyal Psikolojisi*, <http://www.psikolog.org.tr/?Detail=883> [Erişim Tarihi 17.05.2015].
- Cappella, J. N. ve K. H. Jamieson (1997) *Spiral of Cynicism: The Press and the Public Good*. New York: Oxford University Press.
- Cialdini, R. B. vd. (1997) "Re-interpreting the Emphaty-Alturism Relationship: When One Into One Equals Oneness", *Journal of Personality and Social Psychology*, 73(3): 481-494.
- Elster, J. (1993) *Political Psychology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Erdoğan, E. (2009) "Olasılıksızlığın Kuramını Aramak: Türk Gençliğive Siyasal Partilere Katılım", içinde *Gençler Tartışıyor: Siyasete Katılım, Sorunlar ve Çözüm Önerileri*, İstanbul: Türkiye Sosyal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı.
- Erdoğan, E. (2015) "Yeni Bir "Siyah Kuğu"nun Peşinde: Bir Siyasal Davranış Biçimi Olarak Gezi Protestoları", içinde U. Semerci P. vd. (der.), *Siyasetin Bilimi - İlder Turana Armağan*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Erikson, E. H. (1968) *Identity, Youth and Crisis*, New York: Norton.
- Göker, E. ve V. S. Öğütle (2014) *Gezi ve Sosyoloji: Nesneye Yüzleşmek, Nesneyi Kurmak*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Gurr, T. R. (1970) *Why Men Rebel*, Princeton: Princeton University Press.
- Inglehart, R. (1971) "The Silent Revolution in Europe: Intergenerational Change in Post-industrial Societies", *American Political Science Review*, 65 (Aralık): 991-1017.
- Inglehart, R. (1977) *The Silent Revolution: Changing Values and Political Styles Among Western Publics*, Princeton: Princeton University.
- Jennings, K. vd. (1989) *Continuities in Political Action* New York: Water de Gruyter.
- Jost, J. T. ve A. C. Kay (2010) "Social Justice: History, Theory, and Research", içinde S. T. Fiske, D. Gilbert ve G. Lindzey (der.), *Handbook of Social Psychology* (5. baskı, c. 2, 1122-1165), Hoboken, NJ: Wiley.
- Klandermans, B. (1984) "Mobilization and Participation in A Social Movement: Social Psychological Expansions of Resource Mobilization Theory", *American Sociological Review*, 49: 583-600.
- Klandermans, B. (1988) "The Formation and Mobilization of Consensus", *International Social Movement Research*, 1:173-196.
- Klandermans, B. (1997) *The Social Psychology of Protest*, Oxford: Blackwell.
- Klandermans, B., J. Van der Toorn, J. ve J. Van Stekelenburg (2008) "Embeddedness and Grievances: Collective Action Participation among Immigrants", *American Sociological Review*, 73: 992-1012.
- Küçükparlak, İ. (2013) "Gezi Direnişçileri: Daha Önceleri Nerelerdediniz?", *Türkiye Psikiyatri Derneği Bülteni*, 16(2): 6-10.
- Mannheim, K. (1952) "The Problem of Generations", içinde P. Kecskemeti (der.) *Essays on the Sociology of Knowledge by Karl Mannheim*, New York: Routledge & Kegan Paul.
- Mannarini, T., M. Roccato, A. Fedi ve A. Rovere (2009) "Six Factors Fostering Protest: Predicting Participation in Locally Unwanted Land Uses Movements", *Political Psychology*, 30: 895-920.

- Maslow, A. H. (1943) "A Theory of Human Motivation", *Psychological Review*, 50: 370-396.
- Milgram, S. (1974) *Obedience to Authority: An Experimental View*, Tavistok.
- Norris, P. (2011) "Political Activism", içinde P. Heywood, E. Jones, M. Rhodes ve U. Sedelmeier (der.) *Developments in European Politics 2*, London: Palgrave, ss.110-119.
- Rozin, P., L. Lowery, S. Imada, & J. Haidt (1999) "The CAD Triad Hypothesis: A Mapping between Three Moral Emotions [contempt, anger, disgust] and Three Moral Codes [community, autonomy, divinity]", *Journal of Personality & Social Psychology*, 76: 574-586.
- Runciman, W. G. (1966) *Relative Deprivation and Social Justice: A Study of Attitudes to Social Inequality in Twentieth-century England*, University of California.
- Simon B., M. Loewy, S. Sturmer S., U. Weber, P. Freytag, C. Habig C. vd. (1998) "Collective Identification and Social Movement Participation", *Journal of Personality and Social Psychology*, 74(3): 646-658.
- Simon, B. ve B. Klandermans (2001) "Politicized Collective Identity: A Social Psychological Analysis", *American Psychologist*, 56(4): 319-331.
- Şaşıoğlu, M. (2013) "Gezi Direnişinin 'Temel İhtiyaçlar ve Mod Kavramı' Üzerinden Değerlendirilmesi", 13 Haziran, <http://miraysasioglu.com/2013/06/13/gezi-direnisinin-temel- ihtiyaclar-ve-mod-kavrami-uzerinden-degerlendirilmesi/> [Erişim tarihi17.05.2015].
- Taleb, N. N. (2007) *Black Swan: The Impact of Highly Improbable*, New York: Random House.
- Tanyaş, B. (2013) "Gezi Parkı Eylemleri Üzerine 'Bağcı' Psikanalitik Notlar", 22 Kasım, <http://www.psikolog.org.tr/?Detail=944> [Erişim tarihi 17.05.2015].
- Tourangeau, R., L. J. Rips, ve K. Rasinski (2000) *The Psychology of Survey Response*, Cambridge University Press.
- Tyler, T. R. Ve H. Smith (1998) "Social Justice and Social Movements", içinde D. Gilbert, S. Fiske ve G. Lindzey (der.), *Handbook of Social Psychology* (4. baskı, c. 2.), NY: McGraw-Hill, ss. 595 - 629.
- Tyler, T. R., & R. J. Boeckmann, H. J. Smith ve Y. J. Huo (1997) *Social Justice in A Diverse Society*, Boulder, CO: Westview Press.
- Van Stekelenburg J. & B. Klandermans (2007) "Individuals in Movements: A Social Psychology of Contention", içinde B. Klandermans ve C.M. Roggeband (der.) *The Handbook of Social Movements Across Disciplines*, New York: Springer, ss. 157-204.
- Van Stekelenburg, J. ve B. Klandermans (2009) "Social Movement Theory: Past, Present and Prospect", içinde S. Ellis ve I. Van Kessel (der.) *Movers and Shakers: Social Movements in Africa*, Brill, ss.17-43.
- Van Zomeren, M., T. Postmes ve R. Spears (2008) "Toward An Integrative Social Identity Model of Collective Action: A Quantitative Research Synthesis of Three Socio-psychological Perspectives", *Psychological Bulletin*, 134: 504-535.
- Verba, S., N. H. Nie ve J. Kim (1978) *Participation and Political Equality: A Seven-Nation Comparison*, New York & London: Cambridge University Press.
- Yılmaz, V. ve B. Oy (2014) *Türkiyede Gençlik ve Siyasi Katılım: Sosyo-ekonomik Statü Fark Yaratıyor Mu?*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Şebeke Gençleri Katılımı Projesi Kitapları No:5, <http://www.sebeke.org.tr/wp-content/uploads/2014/04/sosya-ekonomikstatufaryaratiyormu.pdf>, [Erişim tarihi 02.11.2014].
- Youth Justice Board (2012) *Young People and August 2011 Disturbances* <http://yjbpublishations.justice.gov.uk/en-gb/Scripts/prodView.asp?idproduct=503&eP=> [Erişim tarihi 17.05.2015].
- Zengin, U. B. (2013) *Dünyayı Değiştiren 40 Gün: Gezi Direnişinin Psikolojisi ve Sosyolojisi*, Haziran, http://www.slideshare.net/dr_gezgin/gez-drennn-pskolojs-ve-sosyolojs-direninin-psikolojisesosyoloji-sidunyayidegistiren40gun [Erişim tarihi17.05.2015].
- Zimbardo, P. G. (1972) *Stanford Prison Experiment: A Simulation Study of the Psychology of Imprisonment*, Philip G. Zimbardo, Inc.